

425/1926/4

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VI

БРОЈ 4

Април 1926.

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛ. 1/II.
1926.

САДРЖАЈ

— „Економист“ Број 4, март 1926 —

	СТРАНА
I Расправе	
<i>Dr. Сима Тројановић</i> , Саобраћај у нашим земљама ранијих времена	265
<i>Dr. Ivo Belin</i> , Основа закона о валоризацији биланца	279
II Чланци	
Слободна зона на Сушаку од <i>Dr. М. Мирковића</i>	292
Реална зарада у 1923—25 години од <i>Ал. Вегнера</i>	298
Заштита и осигурање раднице за случај порођаја од <i>Душана Томашевића</i>	305
Анкета о светској производњи од <i>В. Д. В.</i>	314
III. Привредна хроника	
Из праксе Државног Савета по финансијским споровима од <i>Dr. Д. Д.</i>	325
Поморско-трговачке везе наших јадранских лука и Солуна, од <i>С. О.</i>	332
Реферат <i>д-ра Ж. Топаловића</i> у извештају о конгресу радничких комора 1925 год. од <i>Ђ. Ћ.</i>	334
Стање Народне Банке	339
IV. Оцене и прикази	
<i>Милорад Ђерић</i> , Општа историја трговине, од <i>Л. Т.</i> — <i>Bulletin mensuel de la Société de Banque Suisse.</i>	342
Вести	343

Уредништво и администрација „Економиста“ налази се у Коларчевој ул. бр. 1. II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на „Економист“ износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.— Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у *пола цене*.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у *печ* штампаних табака.

Претплату на „Економист“ примају све поште у Краљевини на чековни рачун *Бр. 53.017* Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

Год. VI.

Април 1926.

Број 4.

РАСПРАВЕ

Саобраћај у нашим земљама ранијих времена.

од Д-ра Симе Тројановића.

У половини седмог века, после Христовога рођења, када су се Срби у јачој мери населили по садашњим земљама Балканског Полуострва, путева добро уређених било је мало. Главни царски пут, како се у цароставним књигама зове, од Београда преко Ниша на Софију, Једрене, Цариград био је најбољи, довољно широк и насут колски друм, који помиње још Тацит, али већ као познат, а не као нешто ново, што значи да он води порекло из много старијих времена. Свакојак да је онај Трачки део од Пловдива до Цариграда био подигнут и брижљивије чуван јер је ишао кроз згоднији терен, све под ногу, а завршавао се у прастаром увек богатом Византину садашњем Цариграду, на непосредном домаку многољудне Мале Азије. Моравско-вардарски пут долази на друго место, а на треће место по значају је често помињати пут под именом *Via Egnatia*, који је почињао у Драчу *Dyrrhachium*, великом латинском граду, који је кроз читаве векове био важна станица на путу од Рима преко Бриндизе па на Балкан, одатле је секао (Јиречек Срп. Књ. Гласник г. 1924, стр. 687) попреко целу Албанију, хватао се Охрида, Битоља, Солуна па и он продужавао у Цариград. И овим путем ишла су и кола и кириције. Где год се указала потреба био је и калдрмисан што се и сад види у целој линији од Охрида до Битоља.

Међутим у класичним земљама од вајкада цењени су и масивно прављени колски путеви. Херодот помиње, а то се јасно види и по скулптурама на пирамидама, да су Мисирци

подизали одличне друмове. У старо-перзиском царству такви су се друмови протезали читавих 300 географских миља између Сардеса и Сузе, а Дарије Хистаспес већ је у 5. веку пре Христа туда основао био и *ѿошѿу*, дакле најстарију у свету. Занимљиво је да су Феничани као окретни трговци чак у туђим земљама о свом новцу дизали добре путове за лакши увоз свога еспапа; како је Курциус истраживао, чак и у самој иначе врло напредној старој Грчкој.

Религија се чак и за добре путеве бринула, како би свет лакше посећивао оглашене свете храмове. Истина они су били уски, али тврди утреници, с усеченим браздама у камену за точкове, које наш народ зове *коломије*, *вагаши* или у Далмацији *колоѿечине*. Овакви усеци у стенама постојали су и у Јелади. Они би се у стени брзо разјели и проширили, да су точкови кроз њих клизили, брзо одмичући као нешто слично што бива кроз садашње железничке и трамвајске шине, које су збиља по угледу коломије направљене, свакојако и порекла од њих. Исте овакве у кршу усечене бразде за точкове виђају се и из римских времена у Далмацији, с приличном ширином чак до 5 метара.¹⁾

Јелини су се врло мало бринули за колске путеве, тако да су Римљани и њих и цео свет у том погледу, што се тиче техничке вештине, у постојанству и свима добрим особинама друмовâ, надмашили. Подигли су читаву мрежу, густу по Италији, али и по заузетим областима што се могло боље и згодније. Римљани су дизали друмове на првом месту, што је оправдано, за војене задатке, зато су они где су год прилазили планини уздизали их по странама, али не сувише високо, тек да доминирају над околином за одбрану, а ако затреба и за напад.

Премда су се на неким местима, у деловима, ваљано до сад одржали, римски друмови ипак се тачно незна како су дизани, јер није нигде остало тачног писменог помена како се граде, а о употребљаваном малтеру опет нисмо начисто како су га и од чега састављали. У главном је вршено овако: На обележеној траси прво се скине сва гора земља и кад се спусти до чврсте подлоге (*imim solum*), на њу је сипан један

¹⁾ Далмација 1923. г., 66.

ред ситна камена или издробљене опеке (rudera), преко овога долазио је, свакојачко, влажан песак измешан као с кречом (nucleus), који се постепено стврдњавао. Преко нуклеуса ударана је нарочита улична калдрма (summa crusta) од правилно отесаних плоча (silices quadrati, regulares), или од простог ломљеног камена (silices incerti), а неком масом заливена, која се временом јако стврдњавала. С обадве стране ових друмова прављене су по правилу исто такве добре стазе за пешаке, а у одмереним одстојањима камене клупе за одмарање и за пењање и сјахивање с коња. То су били уједно *бињекџаши*, каквих виђамо и сад пред многим скопским капијама, јер су и ту стављани. Најлепши остатак старог римског друма видео сам у Србији у пољу Годомину, који је из смедеревског града водио на исток, и он је до пре 15 година био готово нетакнут, а шта је било од како су тобоже почели поље исушивати и све у правцу рушити — не знам. Ја сам пред те техничке радове на све стране писао да тај интересантни културни споменик, као и град смедеревски чувају, али бар за град сам већ читао да су му неке дунавске зидове порушили.

Народ лепо вели: *йуџи кола вози*. По дивним римским путовима пошта је брзо одмицала. Имали су их две врсте: *cursus publicus* и *Angariae*. Курзус је била државна пошта под управом и надзором конзулским, а служила је за пренос државних докумената и људи. Ангарије су биле кулуком одређене, највише за државне књигоноше. Дуж путова биле су постројене станице, зване *positiones*, од кога је термина и име „*пошта*“ постало. На станицама беху простране коњушнице, житнице и спремљена храна за коње, а уз њих су биле подигнуте и зграде за становање шефова станице, за постиљоне, поштономе, коњушаре, ветеринаре и колске чуваре.

Римска царска пошта, *cursus publicus*, почиње још у 1. веку пре Христа. Али, њу је цар Август установио по угледу на старо-перзиски начин. Задатак јој је био да брзо разноси државне депеше и у најудаљеније крајеве царевине, или да чланове царске породице, по потреби и војне достојанственике и дипломатске мисије тако исто одвози. Депеше су, иначе, највише преносили војници на курирским коњима. Наши поводци звали су се парипи, то јест уз јахаћег коња, голи коњи, без јахача на себи. Реч парип и данас је очувана и у нашем

језику. Па и немачка реч „Pferd“ води порекло од ове речи. Занимљиво је што реч пар-ип (ипос-грчки коњ) истог је корена и с индиском асва (занчи „брзо“). На поводцу уз јахаћег коња, смело се такође нешто натоварити, али највише до 100 фунти. Мутације с коњушницама са око 20 коња стајале су у насељеним пределима просечно на 2 $\frac{1}{2}$ часа, а у оним срећим насељима на 4 $\frac{1}{2}$ часа; раздаљина мансиона (преноћишта отуда француска реч maison-кућа) износила је 5—8 часова; овде је био двогуби број поштанских коња.

Врло је то чудна појава да се у Душанову Законику изрично помиње и чува шума од пропасти, брине се о разним пословима итд., али о путовима, тек овде-онде уопште у старим документима, нешто узгред назире. Судаћи по неким записаним и преосталим именима из тог доба ипак се сме у неколико реконструисати бар бледа слика комуникација. На пр. на једном месту стоји мртво тело краља Милутина пренесоше на *колесницама* с изабраним кротким коњима из Неродимља у Бењску. Дакле кад је било колесница, односно кола, за њих је морало бити и колико толико удобних друмова. После у споменицима се јавља „*пуш* возник“, „*пуш* колник“, или само *возник*, „*колник*“, „*коловоз*“, чија нас имена неоспорно упућују да су по њима кола зврктала. Помиње се и неко место „где постоја господин цар Душан с *колима*“. А и у трескавачкој хроници опет се изрично помињу *кола*.

И за времена под турском влашћу нису кола са свим била ишчезла, а то значи да су и путови колико толико још негде погодни били за њих. То се нарочито види из података, које су објавили знаменити путници пролазећи кроз наше земље. Брокијер 1432. године кад је прелазео преко неке високе планине из Паланке у Ниш, истина мучно, али се ипак возио на колима.¹⁾ Посланство Црновића 1578. г. описа Бедек 1554, где стоји, како се крену из Београда у Цариград с пртљагом натовареним на осам кочија и на четворим великим колима.²⁾ Де Хе (De Hayes) 1621. год. вели да се на путу из Дубровника у Ниш путовало на колима, али тек кад се пређе Копаоник, онда су се служили колима и каруцама, која су

¹⁾ Rad, 42, 171; Чупићева Год. 14, 51.

²⁾ Rad, 84, 86.

добијали у Прокупљу, па се до Цариграда није силазило.¹⁾ Леслејево посланство год. 1664, упутило се из Београда у Цариград с 200 кола, запрегнутим с 3 или 4 коња и с многим оседланим коњима. Сен-Прист је са својом свитом 1768. од Београда до Цариграда имао 21 кола.²⁾ Арсеније III Црнојевић патријарх кад се са Србима селио у Аустрију носећи моћи Кнез-Лазарове уз Дунав је ишао на „колесницах“, неки на коњу, неки пешке.

Пирх бележи 1829. — да је кнез имао неколико лепих бечких кола и једна лака путничка, и при свем том М. Ј. Милићевић вели да се тридесетих година књегиња Љубица извозила из конака на Зелени Венац на воловским колима с канатама.³⁾ Сретен Л. Поповић⁴⁾ пропраћајући ондашње културно стање, додаје да се за прве владе кнез-Милошеве од Београда до Крагујевца путовало по недељу дана, и то на воловским колима, јер друкчијих није било. Тако је и он путовао 1834 год. на колима без и једне чивије гвоздене, јер је све било од дрвета. У турско време нису се ни могла видети кола с упрегнутим коњима, а на воловским се јесу (разуме се где-где) возили еспапи, а људи су јахали или ишли пешке.

Али се поступно све веће богаство осећало особито по равницама. Прота Матија Ненадовић прича⁵⁾: „кад смо ја и Чупић дошли у ордију, застали смо попа-Галоњу из Мачве и више од 200 кочија где догоне дрва и траву и други измет по ордији Турцима чине“. Вук вели да за његова времена није био обичај да се на колима путује, нити коњских кола има где на другом месту осим равне Мачве и гдешто у пожаревачкој нахији. Куд кола могу ићи товари се на волујска кола, што се неби могло натоварити на коње. Сретен Л. Поповић додаје, да се у Србији још за последњих година владе кнез-Милошеве коњи нису у кола упрезали у Шумадији и тешко се која кућа служила коњима, осим јахања и вршидбе. По овоме излази да је врло вероватно да и она многа мачванска кола, која помиње прота Матија нису била коњска него

¹⁾ Споменик 37, 95.

²⁾ Чупићева Год. 17, 83, 149, 152.

³⁾ Чупићева год. 22, 42.

⁴⁾ Путовање, 7, 192, 207, 308

⁵⁾ Мемоари. 183.

воловска. У осталом под Турцима се Срби и нису смели далеко одмицати, па из страха ни кола правити, него су се увек показивали што сиротнија и мучнија раја.

Да се и за Немањића више јахало него возило могло би се навести много примера, а ми ћемо се задржати само на два. Кад гласоноше појурише да јаве Св. Сави да је умро Првовенчани, стигоше га, и затекоше на коњу. Чим он чу за ту несрећу, сјаха с коња итд. Тако је исто Св. Сава путовао на коњу у Равно (садашњу Ћуприју) кад је журио на састанак с маџарским краљем Андријом. Кад су тако високи достојанственици, при том духовна лица из владалачког дома, на коњу путовала, шта је остајало за ниже сталеже и прост свет?

За све време најезде Срби су бедно таворили и чак своја жалосна сеоца склањали што су даље могли од старих већих друмова, јер су туда често јездиле турске силеџије, а и војске не мање опасне. Ретко су се усуђивали коње да гаје, баш и кад су им требали, сем кириџија, који су у неколико заштићени били, јер су извозили што је било у земљи на претек, а доносили што је преко потребно и Турцима и раји, особито са мора. Па и од њих су до новог доба отимали Турци коње, што лепо наводи фра Јукић да је својим очима гледао у Босни. Због те отимачине одомаћише се магарци и врло ситни коњи које Турци због слабе снаге нису могли узимати за запрегу.

И српски су стари владоци имали својих курира који су се звали *књигоношама*, а мора бити да су били коњаници, судећи по пределима и даљини куда су упућивани.

За време турске владавине у Србији, државна поштанска служба полазила је из мезулани, а вршили су је тада звати „*шајтари*“ или „*мезули*“, и то само на коњима. Пред татарином јахао је *суруџија*, један или двојица, водећи у поводу једног коња, ако би који угинуо за замену. Татари су носили важна званична писма и државна документа на далека одстојања, и у свима је случајевима као државни повереници лично у руке адресанту предавали. Обичну преписку између власти у земљи носиле су само суруџије и саме или у друштву са сејизима (коњушарима), с којима су заједно и ноћивали. Суруџије и сејизи путовали су само до најближе мезулане, па се одатле враћали, а даљу службу предузимале су остале мезулане редом, свака са својим особљем.

Татари су носили не само писма него и новац и друге државне ствари од већег значаја и вредности. Они су поред наоружаних суруџија, некад и сејиза, добијали и засебну војничку пратњу, особито у планинским и кршним крајевима, где су се бојали од хајдука, или где је становништво било рђаво расположено према Турцима.

Татари су, као државни органи и људи од највећег поверења, имали на путу велика права и повластице. Њима се свако морао склањати с пута, тако и кола ма с каквим теретом, и сваку тражену услугу и помоћ морали су им без поговора испунити. Не само успутне власти, него и приватни људи. Шта више у случају невоље, или кад им се деси непредвиђена сметња, штета или несрећа, имали су право да путем реквизиције прибаве све што им треба за брзо и безбедно продужавање даљег путовања, као: коње, сваковрсни прибор, храну, личну службу становника тог места, па чак и повећу оружану пратњу.¹⁾

Мезулане су биле државне зграде, које су постојале у Београду и свим местима у земљи, као и на свим главнијим друмовима, у одређеном одстојању једне од друге; највеће су биле дуж цариградског друма — од Београда преко Јагодине, Ћуприје, у правцу ка Нишу итд. Последња београдска мезулана била је преко пута Лондона, где је сад озидана врачарска штедионица, а јагодинска је бар доскора још постојала за смештај неких војних потреба.

Настојници мезулана звали су се *мезулхије*. Били су приватни предузимачи (арендатори), којима је београдски везир давао мезулане под закуп с обвезом, да за извесну, тачно одређену награду држе у свако доба на јаслима известан број добрих јахаћих коња са свом потребном спремом и прибором за ношење писама, новаца и других државних пошиљки, као торбе, зобнице, бисаге, улчеве, мушеме итд.; исто тако били су дужни да држе у служби потребан број суруџија и сејиза. Многим друмским мезуланама припадале су и простране ливаде, с којих је кошена трава за мезуланске коње. Ове су ливаде косили, сено превлачили и у пластове здевали кулучари, мештани или најближи суседи. На мезуланским коњима могли

¹⁾ Младен Радојковић, Историја пошта у Србији. Поштан.-Телегр. Весник г. 1893, св. 12. и 13.

су путовити сем сталних још и други чиновници по државној потреби кад се овласте.

Има несумњивих архивалних података да су и српске мезулане у Србији постојале још и пре 1812 године, што се лепо види из Карађорђева протокола, под Бр. 604 од 25. маја 1812, где стоји:

— Писат пасош уланском корнвету (потпоручнику) од уланског полка; — од Тополе до Брзе Паланке да му се дају коњи на мезуланама, и проводника и потребнаја посебни свуд на кварторима итд.

Бр. 819. од 5. јула исте г. — Пасош двојици козака „сербескаго полка“. Петру Русу и Ђорђу Кажокару — коње мезуланске и лебац, ручак и вечеру до Београда, итд.

Бр. 1014 од 7. новембра 1812: Писати воиводи Вељку у Неготину, да смо му послали писма чрез мезула Живка у Кладову.

У овом последњем акту занимљиво је и то, што се види да су у Карађорђево време постојале мезулане не само у средишту Србије и на цариградском друму него и на пограничним тачкама источнога крајишта Србије, који је најдоцније очишћен од Турака.

Одавде ћемо имати посла само с нашим српским татарима, за то је само о њима реч.

Кнез Милош је установио своје мензулане онда, кад су турске престале, а то ће бити некако 1821. или 1822. године. Прве су мензулане биле по Прендићеву причању у Баточини, Јагодини, Паланци и Коларима (Радојковић),

(бр. ст. св. 9. и 10. за год. 1894.).

После таковског устанка г. 1815., и за све време прелазног периода, када се почела стварати нова српска држава политичко стање било је дуалистичко, с две владе у земљи: турском и српском, с нејасним границама и по неодређеним модалитетима. Кроз Србију је ишла *аустриска пошта*, доцније је и *Енглеска* отпочела курирску службу с чувеним својим татариним Прендићем. Обим и делокруг страним поштама мудри кнез-Милош полако је сужавао и на послетку укинуо последњи траг аустро-маџарске поштанске експедиције у Београду и њене филијале у Алексинцу, и по првој српско-аустриској поштанској конвенцији закљученој 2. децембра

1868, која је ступила на снагу 1869 Србија је добила самосталне поште и за цео међународни промет.

Аустрија је држала нарочите политичке агенте, који су се звали *џерџумани*. Они су преносили аустриску пошту из Земуна у Београд, после су посредовали у расправљању редовних односа између аустриских власти с једне, кнеза Милоша и везира београдског с друге стране, поглавито због пограничних полициских, финансијских, царинских и санитетских мера, као и трговинских послова и спорова. Ови су органи били врло потребни, јер до 1836 године ниједна страна држава није имала у Београду сталног дипломатског ни конзуларног представника. Зато кнез Милош са страним силама све узајамно расправља преко нарочитих изасланика. Ти наши изасланици по потреби слати су и туђе престонице.

Код Османлија *Ташар-бедрештар*¹⁾ значи *писмоноша*; у нашем се језику то мало преиначило просто у „татарин“, не замишљајући под тим именом никакво народно порекло него са свим обично коњаника писмоношу, курира, па ма које он народности био.

Турцима је име Татарин као етнички назив непознато, шта више они сматрају за увреду кад се зову Татарима. Ово је име дошло у Европу преко Руса (као и име Угар) јер су овако Руси звали за време Џингис хана Монголе и Турке заједно, од којих се предња извидница на Волзи састојала, дакле из племена заиста татарског. Муслимани у опште Татар кад кажу замишљају северну Кину, боље Тибет. Пошто су Татари одлични јахачи, као номадски народ, разумљиво је што Османлије задржаше име татарин за писмоношу.

До 1819. године татари су у Србији били Турци а од тада се и Срби јављају.²⁾

Од врло познатих најстаријих српских татара заслужује спомен чувени татарин, а огромни јунак Бакал-Милосав, па старешина татарски татар-ага Јованче Спасић, па доцнији трули београдски богаташ Стојан Симић. Друге ћемо поменути редом.

Татари су по правилу требали да стигну из Београда у Цариград за *џеи дана*⁴⁾, али Срета Л. Поповић³⁾ изрично

1) Vamberg, Das Türkenvolk, 61.

2) Мих. Гавриловић, Милош Обреновић 434 - 435, 391—392.

3) Anđi Voué, Turquie III, 389.

4) Путовање 182.

наводи да је татар-Инџа Јерменин, у српској служби стизао и *за четири дана*. Једном је опет жустри татар-Риста Прендић у врло важној прилици стигао за сто часова. Кнез Милош се био покајао, што је великом везиру био послао неко писмо, које је требало друкчије саставити, а по горе поменутом Инџи татарину. На своју велику одговорност Прендић се дигне да га пре уласка у Цариград стигне, оно писмо да му одузме, а друго згодније да му преда. Ма да је Инџа био за читавих 25 часова раније одмакао, ипак га је стигао. Одмах је узјахао најбољег коња и као вихор летео цариградским путем. Нигде се није одмарао, а умешношћу и бакшишима добијао је и по српским и турским мезуланама најбрже коње, те заиста стигне татар-Инџу у Једрену, 44 часа пред Цариградом. Ово је била друга рекордна брзина: *за деведесет шест или сто часова из Београда у Цариград*. Сумњиво да је икад ико у оно време рђавих путова, слабијих коња него што су данас и у незгодном седлу, могао за то време да толики простор прејури. За ово надчовечно напрезање Прендића је Милош с 200 ₰ наградио. И иначе се за овај пут из државне касе плаћало доста, 60 ₰. — Срета Л. Поповић бележи и то да су српски татари брзином превазилазили турске. Дубровачки су курири већ имали теже теренске препоне, па су из Дубровника у Цариград стизали за 15 дана.¹⁾

Татари су у оно доба били, може се рећи, најбоље плаћени чиновници, отуда су њихове куће и изгледале најлепше, а раскош се у свему огледала, особито у крупном бисеру на тепелуцима њихових жена; који су они у Цариграду за себе куповали, а с незнатне тежине лако преносили.

После четвртчасовног одмора у мезулани изведу татарину другог одморног коња, он сместа узјаше па јури даље. Седло им је било широко, тако звано турско, па су од велика умора јашући овда-онда и упола заспали с чувањем свести, јер су се држали на коњу и никад падали, као да су потпуно будни. После неколико тренутака пошто би им сан прешао преко очију, хајде опет журно напред. На овом дугом путу никад ни један татарин није смео коначити, нити се свлачити, него како пође тако и приспе у Цариград. Од Београда до Цари-

¹⁾ Кнез Лујо Војновић, Дубровник и Османлинско Царство I; 184.

града било је 17 мезулани, удаљене по 6 часова једна од друге.

Татари су успут врло мало јели или боље рећи гладни су путовали, јер чим би се осетили сити, стужило би им се и разболели би се. Због тога би татар-Риста од Београда до Цариграда само један већи симит појео! На мезуланама су пили обичну црну кафу или татар-кафу, а то је била само туцана кафа, коју би кашичицом захватили и гутали.

Татар-Риста никад није пио никаквих алкохолних пића. Захваљујући умерености ипак је поред свих ужасних напора, доживео пуних 90 година.

Татар-Риста се после пута одмарао у Цариграду два или три дана. И брзина повратка била је иста таква као и поласка. Понекад је јахао одмах из Цариграда за Букурешт. А кад је носио ферман о предаји градова Србији, хтели су га Турци убити на повратку и отети му ферман. Он то дозна, преруши се и удари пешке преко Балкана. По највећој зими продре у Влашку и отуда донесе ферман у Београд.

Суруџија је татарском камџијом терао свет да се склања с пута, јер татарин не сме ни за тренутак да се заустави. Суруџија је викао, као што се и сад чује: *варда, варда!* Свет је бежао чим их спази а неки би се са стоком и стрмоглавили крај друма, јер татарска камџија није никог штедела, кога на путу наиђе. Ова камџија татарска висила је на краткој дршци од 30 см., исплетена је била од јаке коже, а при дну расплетена завршавајући сваки расплет железном куглицом, које су задавале ужасне болове. Кад је неког хтео да одалами, подизао би је у вис више главе, па би је онда неколико пута заошијао док јој се цела дужина не рашири у круг, и онда би тек силно ошинуо човека или марву...

Последњи пут био је татар-Риста у Цариграду 1876 г., пред објаву српско-турског рата, ну тада већ на поштанским колима као курир наше владе.

Пошто и тада држава није бринула за трговачке пошиљке новаца и писама, то су се сами трговци довијали и гледали да их преко поузданих људи испрате, или су још најчешће уговарали такве термине исплате, који су падали о великим празницима кад су у дотичним местима држани велики сајмови па су и они морали ићи тамо.

За гурбеџије постојале је од Бог те пита кадашњег времена и приватна пошта, а ти који су је носили звали су се *сахије* или *сехије*. Имали су особито одело и обућу, а на левој нози испод колена висило им је звонце, да их је сваки могао познати. У прво време били су то поверљиви Турци. Носили су писма а понекад и мање аманете, а ишли обично пешке. У Србији су од прилике дотрајали до 1830.

За чудо дивно да су оваке сахије имали у старо време и Јапанци, па су и они имали привезано звонце на нози.¹⁾ Кад знамо да су се Турци крвили у Кореји на домаку Јапана, свакако су још тамо прихватили и ову ознаку курирску.

Разуме се да брзи потоци и реке чине велике сметње и препреке да путници, војници и пошта преко њих пређу, јер на Балканском Полуострву, особито на западним странама превози су невероватно примитивни и равнају се у свему с дивљачким најнижег реда. Чак на Дрини дешава се, да се неко на обичној клади усуди да преко ове валовите реке преброди. У Црној Гори овамо ваља убројати *Керей*, као малко нешто савршенији превоз. Одсеку обично 4 четинарске (чамове) греде у размаку обично укупно до два метра, поређају озго по њима и прикују дрвене пречаге, и тако просто склепају неку пловну направу. Угурају је у реку кад је готова и одмах људе превозе, двојицу тројицу с нешто мало ствари. Превозилац тада заштити, то јест дугом штицом одупре о дно воденог корита и кереп заплива, а он још по мало веслом крми и у косо низ струју ето их на другу обалу. Пошто кереп тоне чак до пода, а таласи запљускују и поврх њега, правило је да се путници исквасе, па и ствари им. Оваких керепа има на Лиму, Зети, Пиви и Тари. Сад је већ и код њих настало усавршавање, јер разапну жицу с обале на обалу, и поред ње одмиче кереп право и брзо.

Чун је црногорски теслом ископан једноставан већи пањ, какав је негда био и на Морави, па чак Сави и Дунаву, али у Црној Гори увек се на њему погубније возити због бујних валовитих брдских река, него по Србији где су веће реке у редовним приликама тихе. За то је пре код Црногораца тај чун и зват *душогубац*, у Панчеву већ *шиља*, по облику, на Дрини *ораница* итд.

¹⁾ Andrée, Geographie des Welthandels, 190. Ово помиње и прота Матија Ненадовић у Меморарима 192.

У Албанији све су људске творевине, тела и душе, скамењене, препотопским дахом дишу и бацају човека дубоко у преисторију каменог доба. На пример они имају неку најпростију врсту сплава, који зову по Барону Нопчи *ширч*, по Либерту *шерк*, по Ловри Мíхачевићу *шрiна*, и сад како ћемо да дознамо које је име право? У осталом можда се локално различно зову. Од врбовине с палца дебеле исплету праву лесу али с широким размацама, обично је један и по метар дужине а нешто мање ширине, и под њу потуре надуване и ликом чврсто завезане 4 мешине. Кад је леса од два метра онда потуре и привежу под њу и по 8 мешина. Путник потрбушке легне на ту лесу издигне главу и ноге; а ако има пошту она је завијена у кожни улч или је турена у мешиницу, па стоји поред њега, јер само се по један човек с малим пртљангом може превозити. Скелеџија, за тим, узме једну засебну мешину, па је себи привеже ужетима почињући од 4 бадрљичасте надуване ноге око груди и бутина. Сад Скелеџија отури трину од обале и док је плитко гура је пред собом, а где је дубоко поред ње плива. Путник се боји за њега да ће га у брзој матици испред очију нестати, па тешко и њему онда, а скелеџија опет погледа на путника да не изгуби равнотежу и довикује му: Мос киф-риг-ри рахаг (Не бој се, стој мирно). Овим се тринама служе само за траверзирање — с једне обале на другу — а никад да броде низ воду даље у какво место. Коњи сами препливају, а скелеџија их обично држи за дугачко уже. — Мени је покојни Јоле Пилетић причао да су се и црногорски четници негда на тулумима преко Зете превозили. И ово би онда код Никшића била најсевернија тачка употребе трине.

Ради поређења овде ћу навести да се у запуштеној Месопотанији и Асирији и сад помоћу мешина прелазе преко река, а Henry Layard кад је откопавао Ниниву нашао је на барелефима фигуре да с привезаном по једном мешином исто тако људи броде с обале на обалу, али сами без трине (Traejer, Zur Forschung über alte Schiffstypen Correspondenz-Blatt der deutsch. Gesell. für Antrop. Ethnol und Urgeschichte. № 4 и 5 1904).

Дакле од тог доба па до сад протекло је три хиљаде година!

У врло старинске типове ваља урачунати и *чунове*, од

дасака састављене, у Охридском језеру. Врло су гломазни, тешки а опасани, уздуж по боковима с две борове издубљене гредице, које тамо зову *коријама*. Пошто ова ствар нема никакве везе са словенском речи кора, свакојако ће бити романског порекла, јер Цинцари зову смрчеву и борову шуму коријама. Коре на овим чуновима проширују чун, дајући му јаку стабилност. Рибари ове чунове преносе и у Преспанско језеро за време лова, па их опет враћају. И на њима се превози свет, чиновници, пошта и све остало, а сад су их већ почели замењивати моторним чамцима. Сличне коре као код охридских чунова виђају се на душогупецима на Дриму. Ми не бисмо за охридски чун казали да је чун него чамац, јер је састављен из дасака (кајиша, али тамошњи их свет тако зове).

Арнаути се мученички довијају па састављају и по два једноставна чуна, притврдивши их ради стабилности један уз други. Ово више личи на сплав и може не само повише људи, него и коња да превезе. Коњи стану предњим ногама у један, а задњим у други чун. Кад се поплаше направи се лом, да и људе тргну с уларима у реку. Овај сплав од два чуна арнаути зову *шрајом*

На Островском језеру и сад се употребљава чудноват чун од једноставног дебла ископан, што има озго попречно приковану дугу даску, која се измиче иза лађиних бокова, и на чијем је крајевима притврђена весла. Врло сличан тип оваквих чунова налази се и на молучким чам има у Задњој Индији. Овде смо опет дошли да у примитивним стварима нема разлике ма како се далеко географски простираше и ма какв их народ радио.

Да завршим једним, без сумње, најназаднијим мостом, који се у свему исти овакви налази код народа на најнижем степену развића, да послужи, дакле као парадигма. У Ровцима на Мртвици у Црној Гори стоји мост од лесе, па се гиба кад се преко њега хоће да пређе, а неки морају потрбушке да плазе, зашто ако мало сврну, одоше у дубину Мртвице. Коње говеда и ситну стоку натерају те преплива преко ове воде, која је усред лета као лед студена. На Ратњи и Љевишкој реци има по једна штица (даска), намештена с камена на камен, и то се зове мост, а кад хоће да преведу коња, морају

та везати на два ужета, те држе док преплива, чувајући да га вода не понесе. Исти је такав мост и на Буковици.

Јасно је да се преко оваквих мостова с муком могло и писмо пренети, а о пошти ни разговора нема. Ово по Медаковићу из године 1860.

Основа закона о валоризацији биланца

од Д-р Ива Белина.

I.

Министарство трговине коначно се је решило да изради једну основу закона о валоризацији биланчне вредности, код друштава обавезаних на јавно полагање рачуна Док су друге државе, које су имале знатније потресе у својој валути, питање исправног биланцирања већ давно решили, ми се тек припремамо да приступимо решењу једног тако важног привредног проблема. И то само једном деломичном решењу, јер основа закона не може нас ни у којем погледу да задовољи.

Питање исправног биланцирања код друштава обавезаних на јавно полагање рачуна интересира привредну литературу већ дуги низ година. Једна исправно састављена биланца мора да нам покаже не само имовинско стање дотичног друштва, него и његов чисти добитак. Законодавац бојећи се да би се могао изказати један чисти добитак већи од стварног добитка и да би се могла поделити дивиденда која није зарађена, водио је рачуна, да у биланци поједине ставке и позиције на буду изказане у једном лепшем светлу него што су у истини. Док се је дозвољавало да се поједине ставке изкажу са нижим износом него што је фактично стање, изричито се је забрањивало да се поједине позиције приказују у повољнијем стању. Са друге стране финансијска управа, будући да се је висина пореза одмјеривала по висини чистог добитка, настојала је да друштва не изказују ниже чисте добитке него што фактично изнашају.

Прије рата овај сукоб настојања законодавца да у биланце не долазе никакви профити који нису стварно и

реализирани и настојања фиска да се не забашурују постигнути добитци и тиме не оштећује држава на порезу, није имао великих последица по привредни живот. Поједина друштва могла су великим отписима и неизказаним добитцима да стварају тајне резерве, ну те резерве нису могли поделити акционерима а да их не изкажу и тиме не опорезују. Тајне резерве имале су у толико велико значење што су омогућивале да се и у, пословно неповољним годинама, исплати примерена дивиденда. Тиме ни фискал није много штетовао јер оно што се је мање уплатило на порезу у повољним годинама, платило се је више у неповољним.

Главна одредба о биланцама скоро свих држава била је да се није дозвољавало да се некретнине, вредносни папири, стројеви и слично изказују уз цену већу од цене коштања, макар међутим из било којег разлога цена тим предметима и порасла. Тек кад се је дотични објект или папир реализирао, могао се је вишак у постигнутој цени изказати као добитак. Неке државе ни код вредносних папира који нотирају на берзама и који према томе имају утврђену цену нису дозвољавали да се у биланце уносе тај курс у свим оним случајевима кад је тај курс био већи од набавне цене.

Међутим за и после рата ситуација се знатно мења. Услед пада валуте, цена некретнинама, стројевима и вредносним папирима расте рапидно тако да у државама које су доживеле потпуни слом своје валуте има случајева да се, разуме се само номинално, цене неким артиклима изнашале неколико милијона више него што су биле пре рата. А будући да се је у билансима вредност некретнина, стројева и вредносних папира могла означити само уз цену коштања, то је наравно да су, судећи по биланцима неке некретнине репрезентирале управо смешну вредност. Тако је било случајева да по у биланци изказаној вредности неке творнице и зграде нису вредиле више од једне једине предратне новчане јединице.

Обзиром на то да је задаћа биланце да даде приближно исправну слику о имовинским приликама дотичног подuzeћа, наравно је да при том стању није могло остати и да се је упорно тражило да се поновно имају створити такве законске прилике да биланце буду у стању дати исправну слику о стању појединог подuzeћа. Требало је наине наћи начина да поје-

дино друштво узмогне изказати своју праву имовину а да при томе не падне под удар једног ванредног опорезовања.

Како је познато друштва обвезана на јавно полагање рачуна опорезована су по принципу рентабилитета. Чим већи чисти добитак у релацији дионичке главнице, тим већи и проценат који служи као база опорезовања. Пре рата тај је принцип одговарао и није у својој примени показивао никакве техничке потешкоће или привредне нелогичности. Међутим после рата ситуација се управо код примене овога принципа стубом мења и тражи радикалну измену.

Док је већина дионичарских друштава које није за и после рата повисило своју дионичку главницу остало код исте базе која је служила као полазна тачка за одмеривање пореза, висина чистог добитка исказана у ослабљеној валути била је неколико пута већа од висине чистог добитка изказаног пре рата. Један чисти добитак од рецимо један милијон динара у години 1925 свакако је мање него један чисти добитак од 100.000 динара пре рата. Предпоставимо ли да то друштво има сада као и пре рата дионичку главницу од један милион динара то је онда то друштво радило пре рата са рентабилитетом од 10% док је у години 1925, барем на папиру, радило са рентабилитетом од равних 100%. Међутим порезна стопа код рентабилитета од 100% много је већа него код рентабилитета од 10% па би тако ово друштво, премда је у години 1925 његов пословни успех слабији од успеха који је био пре рата, било присиљено да плати знатно већи порез. Дапаче кад би такво друштво изказало добитак од само 500.000 динара, дакле мање од половине од добитка изказаног пре рата, оно би услед наводног већег рентабилитета морало плаћати далеко већи порез од пореза плаћеног пре рата.

Из чињенице да је дионичка главница била изказана у предратној новчаној јединици, а пословни успех у садашњој вредности, изгледало је да сва подузећа избацују далеко веће профите од онога што су одбацивали пре рата, и ако је ноторно да је ретко којем подузећу то пошло за руком. Резултат је тога стања, да су поједина дионичарска друштва процентуално изказивала далеко веће профите него што су они уистину па су ради тога морали и плаћати далеко веће порезе. У колико поједино подузеће није хтело, или није могло

плаћати тако велике порезе било је присиљено да свој добитак изказује знатно мањим. Тиме је и дивиденда била слабија, а по слабијој дивиденди наравно да је и падао курс поједине дионице.

Да се дође до средњих прилика у биланцама друштва обвезаних на јавно полагање рачуна апсолутно је потребито да се установи фактична висина дионичке главнице. А висина фактичке дионичке главнице даде се једино тако утврдити ако се читава биланца валоризира, то јест ако се одреди права вредност поједине позиције актива и пасива. Некретнине, зграде и стројеви који су набављени још онда док је валута имала пуну вредност или вредност већу од данашње, треба подврћи ревизији и утврдити вредност у данашњој валути. Исто тако разне вредносне папире треба унети у биланцу по њиховој правој вредности.

Наравно је да ће валоризација појединих биланчиних ставака зависити у првом реду од датума кад је поједини предмет набављен и вредност уз коју је набављен. Предмети који су још од прије рата, а који се не троше као и земљиште, имаат ће данас онолико пута већу вредност за колико је пута пала валута, док ће предмети који су набављени знатно касније вредити мање. Предмети пак који су набављени пре две до три године морат ће се унети уз цену коштања, у много случајева и испод те цене, будући да су цене многим предметима у ове две последње године знатно пале.

Тек онда кад се поновно утврди права вредност поједине ставке из актива и пасива моћи ће се утврдити колико изнаша чиста имовина подузећа. Сад зависи од самога подузећа како ће он ту своју чисту имовину да подели између дионичке главнице и резервног фонда. Оно може да читаву чисту имовину изкаже као нову дионичку главницу, оно опет може да изкаже само један део а остатак да изкаже као резерву, уколико не иде за тиме да већ код ове валоризације веће износе резервира као тајне резерве. У случају ако се са сигурношћу може очекивати, да ће подузеће у будуће добро да ради, изказат ће што могуће већа дионичка главница е да се тиме код поделбе дивиденде има што шира база, чиме се опет уштеди на порезу. Код лошијих перспектива дионичка главница

изказат ће што мања, те да се не треба плаћати дивиденда на велике износе.

Овде изложени моменти предвладали су у Немачкој, Аустрији и Угарској, наиме у оним државама које су већ приступиле решавању тог проблема. Сад нам је да видимо, којих се је принципа држао наш законодавац и како он мисли да реши то питање наиме, да биланце опет доведе у нормалну колотечину.

II.

Прва је замерка коју морамо учинити основи закона о валоризацији, да је преуска. У § 1 говори се само о индустријалним предузећима, па према томе трговачка, те друга предузећа не могу се послужити благодатима овога закона. Стоји додуше да закон о валоризацији првенствено долази у обзир за индустријска предузећа, ну никако се не могу искључити друга привредна предузећа која су исто тако имала знатне инвестиције које сада треба валоризацијом донети на данашњу вредност. Једно трговачко предузеће могло је подигнути велика складишта и уреде, па од куда да оно нема права да та складишта унесе у биланцу уз њихову данашњу вредност. Од куда долази да индустријална предузећа могу валоризирати не само своје творнице него и своје уредске просторије, те своје станбене зграде а да то није дозвољено и другим привредним друштвима обвезаним на јавно полагање рачуна.

Ми имамо разних зграда, у првом реду хотела које су власништво појединих дионичарских друштава па такве зграде у колико су подигнуте пре рата унесене су у биланцу уз данас немогућу цену. По овој законској основи те се зграде не би могле валоризирати премда је у оваквим случајевима више него јасно да се тек помоћу валоризације може саставити једна исправна биланца и одобравати дивиденда на коју би се плаћао један сношљиви порез.

По нашем мишљењу валоризација се не би смела ограничити само на индустријална предузећа него уопште на сва друштва обавезана на јавно полагање рачуна коју у својој биланци имају било коју позицију да валоризирају.

У § 1 говори се о валоризацији инвестиција па нам изгледа да је и тај појам преузак и да га треба проширити. Под

инвестиције се разумевају у главном издатци за некретнине, зграде и стројеве па би се према томе смели валоризирати само такви издатци. Ну то није никако довољно. Познато је да наши новчани заводи поседују велики број дионица разних подuzeћа. Уколико се те дионице налазе у њиховим рукама још од пре рата оне их и данас биланцирају по цени коштања, премда је курс данас некима знатно већи. Осим тога нека су подuzeћа за пословно повољних година те дионице знатно отписале у вредности тако да има случајева да су поједине дионице унесене у биланцу уз курс од 1 динара премда им је берзовни курс неколико стотина динара.

Валоризацијом биланца појединих индустријалних и трговачких подuzeћа дионичка главница таквих подuzeћа, изражена у данашњим динарима, биће знатно већа него што то изгледа по данашњим биланцама. Већ обзиром на то, мора се дозволити новчаним заводима, који поседују већину дионица наших индустријалних подuzeћа, да они са своје стране валоризацијом тих дионица, као и својих некретнина утврде праву висину властите дионичке главнице. Несмемо заборавити да шири слојеви поседују примерно дионице новчаних завода а не дионице индустријалних и трговачких предузећа, па се према томе не сме запречити да благодати валоризације не осете и шири слојеви који поседују дионице новчаних завода.

Према томе овај закон имао би важити за сва подuzeћа обавезна на јавно полагање рачуна, а не само за индустријална подuzeћа, а под валоризацију не би подпале само инвестиције него уопште све што се иоле даде валоризирати.

У § 1 основе закона предвиђено је у којем се омјеру има извршити та валоризација. Основа за валоризацију сачињавају вредност инвестиција исказне у биланци за 1925 тиме, да се инвестиције које су проведене до године 1916 имају узети уз четвороструку вредност ако су изказане у динарима, а уз шеснаеструку вредност ако су изказане у крунама. Инвестиције које су учињене у години 1917 и 1918 могу се унети, ако су изказане у крунама уз четвороструку вредност дакле једна круна једнако један динар. Према томе за једну инвестицију која је учињена пре рата па до конца 1916 у износу од милијон динара може се унијети у биланцу 4 милијона динара, а за инвестицију која је направљена у годинама

1917 и 1918 у износи од милијон круна може се унети у биланцу милијон динара. Према томе инвестиције које су прављене у почетку године 1919, кад наша валута још није била тако пала не смеју се валоризирати, па ако је те године неко инвестирао један милијон круна он може унети у биланцу само 250.000 динара, сходно наредби да се у биланце 4 круне унашају са 1 динаром.

Мислимо да је јасно, да се са оваковим одредбама наша привреда ни у којем случају не може задовољити. Или се валоризацијом има постигнути исправност у биланцима, или нека се пусти да ствари иду и даље својим током. Нема никаква смисла донашати један закон који тек деломично решава један тако важан проблем. Друге државе већ су давно исцрпљиво решиле питање валоризације биланце, а ми ето долазимо са једним тако недовољним решењем. Позната је чињеница да су цене у почетку 1919 биле знатно ниже од цене које владају данас и да једна зграда подигнута 1919 уз цену коштања од један милијон динара данас вреди најмање 5 милијона динара, па зашто да се и овакове ствари не валоризирају.

По основи закона о валоризацији, за базу валоризације узимље се вредност изказана у биланци концем 1925. Познато је да су многа предузећа, специјално инвестиције из прије рата готово сасвим отписале, па према томе све кад им се и дозвољава четворострука валоризација они од тога немају никакве користи јер је база валоризације разним отписима знатно смањена, па чак и сасвим отписана. Једна зграда подигнута прије рата уз цену од милијон динара и која је отписана до рецимо Дин 100.000 може се мало валоризирати, будући да би се по основи закона могла унети вредност од највише 400.000 динара.

Основа закона предвиђа да се инвестиције учињене, прије рата могу унети уз четвороструку вредност, односно колико су учињене у крунама, уз шеснаеструку вредност. Према томе релација валоризације изнаша 1:4 на име 1 предратни динар једнако 4 садашња динара. Међутим вредност садашњег динара у релацији предратног динара стоји валутарно 1:11 а ако узмемо у обзир садашње и предратне цене најмање као 1:16. Предпоставимо ли да је једно друштво обвезано на јавно

полагање рачуна купило једно земљиште пре рата за 100 хиљада динара оно би га могло валоризирати до највише 400.000 динара, премда је његова вредност данас можда и преко једног милијона динара.

Из досад изнесенога јасно се види да је омјер валоризације пренизак и да га треба повећати и донети на висину која одговара правом стању. Осим тога мора се дозволити да и ставке из првих година после рата кад динар није још тако дубоко пао могу се валоризацијом донети на садашњу висину.

Читав овај комплекс даде се исправније решити ако се уопште не поставе границе за валоризацију него се сваком предузећу оставе слободне руке да проведе валоризацију по свом властитом нахођењу. Према томе требало би дозволити свим предузећима обвезаним на јавно полагање рачуна, да инвентаризирају у садашње динаре читаву активу и пасиву и да на темељу тог инвентара одреде нову висину дионичке главнице дотично резервног фонда. Тако су поступале Аустрија и Немачка па неznam разлога зашто и ми неби ишли тим, једино исправним путем. Прилике појединог предузећа тако су индивидуалне да се никако не даду решити генералним законским прописима, већ треба оставити управи дотичног предузећа да оно реши ту ствар.

Овако решење питања валоризације крије у себи две опасности. Прво, да се слободном валоризацијом у билансу унесе нижа вредност него што је она уистину, а друго да се валоризацијом прикаже већа вредност него што то одговара правом стању. Што се тиче првог случаја, да се валоризација тако проведе да поједине активне ставке нису валоризиране у пуној мери него уз знатно нижу вредност, то ту не видимо никакве опасности. Друштво ће у таком случају имати извесне тајне резерве, а дионичка главница бити ће изказана нешто нижа него што би по правом стању могла изнашати. Из таква стања не видимо никакве опасности; дотично друштво бити ће добро фондирано тако да ће и у лошијим годинама бити у положају да из тајних резерва исплаћује примерну дивиденду. Тим путем поћи ће сва она предузећа која држе до солидности и која су скроз и скроз опрезна.

Постоји опасност да ће се слободном валоризацијом изказати дионичка главница већом него што је она уистину. На тако-

повећану дионичку главницу треба плаћати и већу дивиденду па ће се већ из тог обзира свако предузеће добро пазити да не изказује већу дионичку главницу него што је она уистину. У сваком случају треба у закону о валоризацији унети казнене одредбе за управни и надзорни одбор, уколико ови пригодом валоризације у биланцу унесу поједине ставке уз већи износ него што то ситуација друштва дозвољава. Ми смо и данас безпомоћни, ако једно несавесно равнатељство у биланце унаша цифре које немају никаково реално значење. То ће бити и у будуће и једино строгим казним мерама моћи ће се бар донекле том злу стати на крај. Само што се ради тих појединих случајева не сме запречити, да остала предузећа обвезана на јавно полагање рачуна немогу изкази једну биланцу која у сваком погледу одговара правој стању.

Према томе, наш би захтев био да се висини валоризације не постави никаква граница, а да се строгим казним мерама накнадно казне сви они који би, служивши се валоризацијом показали своју биланцу бољом од онога што је она уистину.

У § 1 основе закона о валоризацији сама валоризација је факултативна. Међутим све друге државе које су провеле валоризацију одредиле су је за сва предузећа, а не само за она која то желе. Том присилном валоризацијом хтело се је наиме један пут имати јасну слику о стању, не само појединог предузећа него свих предузећа као целине. Поготово онде где је валоризација ишла упоредо са валутном реформом морала се тражити присилна валоризација, будући да су се увођењем нове валутарне јединице прилике појединог предузећа кроз промениле па се је морала створити једна јасна слика. Обзиром на то да код нас валутно питање не налази се у дефинитивном решавању, факултативна валоризација може се акцептирати.

Параграфу бр. 2 и 3 не би се дало много приговорити. Сасвим је наравно да разлика између раније биланце и валоризираних биланца нема се сматрати као један добитак, па се према томе ни нема опорезовати. Она предузећа која су већину својих средстава уложила у разне инвестиције, нису направили никакви ванредни добитак, она су у најбољем случају своју имовину спасили од последица пада вредности динара па према томе они не могу бити објекат једног посебног опорезовања. Исправно је становиште да се разлика која се добила валор-

ризацијом не сме изказати као један добитак који би се онда поделио акционерима и слично. Друштва обвезана на јавно полагање рачуна предвиђена су за дуги низ година, па је наравно да се та разлика валоризације имаде оставити самоме друштву, да се тиме наине ојача његов финансијални положај.

У неким државама није препуштено друштвима да она сама одлуче како ће се употребити разлика валоризације; колико ће се наине употребити за јачање дионичке главнице а колико за јачање резервног фонда, или за стварање једног посебног фонда. Те су државе у закону о валоризацији, дотично о златним биланцима одредиле да се главни део има преписати дионичкој главници, а висину резервног фонда ограничили су код индустријалних и трговачких предузећа на 50% дионичке главнице, а код новчаних завода на 100% дионичке главнице. Водећи рачуна о кредитним потребама појединих предузећа хтело се је показати повољно стање дионичке главнице, будући да многи по висини дионичке главнице и оцењују кредитну способност појединог предузећа.

Никако се не можемо сложити са § 4 који одређује да ће валоризацију одобравати министарство трговине. Прво држимо да министарство трговине у првом реду нема тако спремних чиновника и тако савесних чиновника који би били у стању да просуде дали је валоризација извршена у реду. Од куда ће један чиновник који седи у Београду бити у стању да просуди дали су зграде, машине и слично које се налазе у Словенији и Босни унете са тачном вредности.

У државама које имају далеко способнији чиновнички материјал не упушта се држава да преузме на себе такву одговорност. Наше министарство трговине, уза сав скучени делокруг не доспева да посвршава ни своје текуће послове, па од куда да оно преиспита и то савесно и детаљно, неколико стотина биланца. Осим тога бојимо се да би са тим одобрењима била скопчана и могућност корупције и уцењивања. Из једне новинске кампање видели смо да је за одобрење продаје творнице цемента у Омишу требало исплатити награду од Дин. 150.000. — иначе се продаја није могла одобрити. Ми немамо никакве гаранције да се и за одобрење валоризације неће са стране несавесних чиновника тражити исплата становитог износа, који ће стајати у извесној релацији са величином предузећа.

У државама у којима је корупција ухватила дубоког корена она се даде једино тако лечити ако се изравна ингенерија државе или њених органа и делатност појединог подuzeћа сведе на минимум. Наша министарства држе да се нико сам незна снаћи, да сваком треба татора који ће пазити како и што ради. У овом случају министарство трговине није у стању да преиспита исправност проведене валоризације па онда нека се само кани тога посла. Осим тога она преузима на себе извесну одговорност. Може се лако догодити, да подuzeће којему је министарство трговине пред пар месеци одобрило валоризацију, дође у потешкоће или чак и у конкурс па би широки слојеви правом држали министарство трговине морално суодговорним. Познамо довољно прилике и у другим државама, ну не сећамо се да је ма било где министарство трговине преузело на себе дужност испитавања исправности појединих биланца и то управо најтежих биланца, биланца валоризације.

III.

Идеја валоризација биланца друштава обвезаних на јавно полагање рачуна је добра и потребита и штета је што није и раније узета у претрес. Основа коју је израдило министарство трговине не одговара потребама привреде и треба је знатно проширити обзиром на биланце који се имају валоризирати као и обзиром на саму висину валоризације.

Питање валоризације биланце било је до сада у главном једно питање пореза. Обзиром на абнормалну ниску дионичку главницу, поједина друштва нису смела изказивати веће добитке јер би ти добитци иако у ствари нижи од предратних добитака подпали под пробитивни порез. Једно предратно подuzeће које разним новим емисијама није разводило своју дионичку главницу све кад би данас у папирнатим динарима плаћало и дивиденду од 100% не би плаћало него мирнодобску дивиденду од 8 до 9%, ну за то би морало плаћати далеко већи порез будући да би обзиром на рентабилитет порезна стопа данас била знатно већа.

Данас има и једна друга ствар која нас сили да приступимо валоризацији. Наша подuzeћа требају кредита, у првом реду из иностранства. Са садашњим биланцама која ни у којем

случају не одговарају правом стању тешко је доћи до већег кредита и уз повољне увјете. Тек кад би свако подuzeће било у стању да исправно изкаже висину своје дионичке главнице могло би лакше да дође до кредита. Код нас има и таквих подuzeћа која би после валоризације била у стању да изкажу једну дионичку главницу која би за неколико пута била већа од садашње дионичке главнице како је она изказана у биланци. Осим тога наши новчани заводи кад би валоризирали своје ефекте и своје некретнине изказали би такве дионичке главнице које више одговарају улогама које такви заводи играју у нашој привреди него што је то случај са садашњим дионичким главницама. На послетку имамо право да знамо како је коначно са разним нашим дионичарским друштвима, да видимо како је поједино господарило за и после рата и да видимо колика је права дионичка главница.

Са валоризацијом очекујемо и јачи импулс на тржишту вредносних папира, будући би се публика у већој мери интересирала за папире од којих може очекивати да ће по уклањењу пореских потешкоћа моћи одбацити већи рентабилитет.

Премда основа закона о валоризацији обзиром на пореску страну долази скоро прекасно, она обзиром на валутну реформу долази прерано. Наиме темељем закона о валоризацији све билансне ставке, па и оне које су изказане у предратним златним динарима имају се прерачунати у данашње динаре. Не мења ништа на ствари што се предратна вредност смењати у папирнате динаре само у релацији 1: 4 док би права релација одговарала 1: 11; у сваком случају валоризиране биланце имали би приказивати стање појединог предузећа у папирнатим динарима. Кад тако спроведемо валутну реформу и кад пређемо на златну валуту, ми ћемо бити присиљени да биланце који су изказани у папирнатим динарима прерачунавамо у златне динаре. Узмемо ли за базу прерачунавању однос, у којему ћемо се са данашњег динара повратити на златни динар, онда би се догодио тај апсурд да предратне износе биланца које смо у релацији 1: 4 претворили у папирнате динаре, морали би онда рецимо у релацији 1:10 повратити у златне динаре, па би тако једно земљиште које је пре рата биланцирано са 1 милијон динара сада биланцилари са 4 милијона папирнатих динара да га по провођењу валутне реформе

биланцирамо са 400.000 златних динара, дакле са једним минусом од 600.000 златних динара премда је то земљиште можда и порасло у вредности. Кад се не би провела валоризација у папирнате динаре, код спровођења валутне реформе та предратна инвестиција могла би се једноставно узети уз своју стару цену наиме уз 1 милијон динара.

Према томе већ обзиром на валутну реформу и на златне биланце апсолутна је потреба да се биланце у папирнатим динарима изкажу у својој правој вредности која се даде израчунати помоћу детаљног инвентара, е да се онда код валутне реформе у релацији која ће вредети за прелаз папирнатог у златни динар, опет једноставно пређе на златне динаре. Кад би се у најкраће време имало провести валутну реформу онда би се дало још мало почекати па одмах израдити законску основу за прелаз на златне биланце. У сваком случају садашње биланце морају бити тако састављене да се може веома лако прећи на златне биланце.

Да резимирамо. Основа закона о валоризацији никако не одговара потребама наше привреде, она је у сваком погледу преуска и не води рачуна о скором прелазу на златну валуту када ће се поновно морати приступити темељитим променама у биланцама свих друштава обвезаних на јавно полагање рачуна.

ЧЛАНЦИ

Слободна зона на Сушаку.

Питање о изласку града Сушака из подручја царинске области Краљ. С.Х.С. покренуто је од стране привредника Сушака још пре пола године, од прилике у исто време, кад се сазнало да нова железничка тарифа не даје Сушаку оне повластице које даје нашим јужнијим морским лукама. Предлог о остварењу слободне царинске зоне, која ће обухватити пристаниште и цело подручје града Сушака и његове непосредне околине био је врло брзо прихваћен од свих организација привредника на Сушаку.

Пошто је то питање не само од важности за Сушак и његову околину, него засеца и у интересе трговине и индустрије западних крајева наше државе, а исто тако улази у оквир наше трговинске политике на мору, решено је на састанку секретара привредних комора у Загребу, да се један специјалан конгрес привредних комора посвети односима наше привреде према Јадрану. На овоме конгресу, који ће се одржати свршетком јуна о. г. у Љубљани поднеће реферат о слободним царинским зонама на Јадранском мору Трговачка и Обртничка Комора у Дубровнику. Одмах иза тога састанка Трговачка и Обртничка Комора у Загребу сазвала је анкету о слободној царинској зони на Сушаку, која је одржана на Сушаку 9. фебруара о. г. Питање о слободној зони на Сушаку продрло је на тај начин у ширу јавност. Доносећи реферат са анкете, дневна штампа је ставила своје примедбе, изнела је мишљења заинтересованих кругова, показала своје симпатије према том пројекту или га одбацила као штетног по нашу обалну паробродску пловидбу на Јадрану.

Не улазећи још у оцењивање оправданости овога предлога, ми ћемо изнети напоре, који су учињени од стране привредника града Сушака, да би дошло до његова остварења. Том приликом споменућемо такође разлоге, који су истакнути на анкети, да би се доказало, да је слободна лука на Сушаку једини излаз из тешког положаја у који је дошао Сушак, као и сва мишљења, која су изнета против тога схватања.

1. Положај Сушака према Ријеци

Италија води једну активну трговинску и поморску политику на Кварнеру. По природи својој пасиван град, без залеђа, који мора чак и поврће и млеко да узима са нашег подручја, Ријека ужива нарочите повластице од стране талијанске државе. У плаћању пореза дате су становништву Ријеке олакшице у начину плаћања. (Рок исплате застарелих пореза продужен је све до 1929. г. Порези се плаћају у ратама и без камата). У исто време пружени су општини и привреди велики зајмови, који иду на стотине милиона лира. Последица свих тих мера је била та, да су услед далеко мањег оптерећења трговаца на Ријеци у односу према оптерећењу наших трговаца, извесне трговачке бранже на Сушаку морале да пропаду или да пређу на Ријеку. А пошто је манипулација робом у ријечком пристаништу постала јевтинија, пошто су ту на расположењу велики магацини по јевтиним ценама и пошто је чак и трговцима дрвеном грађом стављено на расположење земљиште под много повољнијим условима него Сушаку, Ријека се у пркос тешком положају у који је после рата доспела, почела брзо да опоравља на рачун нашега Приморја и делимично новцем наше трговине а на штету Сушака.

Сушак са својих 13 хиљада становника (према попису од 1920. год., јер 1921. год. није пописан) са неразвијеним капиталом, без магацина у пристаништу, без изграђење железничке станице, чак и од стране наше саобраћајне политике као лука декласиран, а у једном за развитак привреде неповољном пореском систему, не може да издржи конкуренцију са талијанском Ријеком.

2. Акција сушачких привредника.

Под упливом тога изузетног положаја, у коме се налазио Сушак истакао је *Савез Трговаца* на Сушаку предлог о сло-

бодној луци и граду Сушаку; а нова железничка тарифа убрзала је доношење одлуке, да се поради око остварења изнешеног предлога о слободној зони. Уз то долази још и обећана појединих министара Краљевине С. Х. С., који су долазили на Сушак, да ће се у најскорије време изградити на Сушаку железничка станица и потребни колосеци, а у пристаништу магацини и мостови, — и неиспуњивање тих обећања појачало је у сушачким привредничким круговима осећање потребе самоодбране.

После повратка делегата из Београда, упућена је 1. новембра 1925. г. од стране Савеза Трговаца на Сушаку Министарству Финансија једна предстаска која се може сматрати као почетак непосредне акције за остварење изнетог предлога о слободној зони. Изложивши тежак положај Сушака после решења ријечнога питања, Савез Трговаца тражи хитну помоћ од стране државе, и то помоћ, која ће бити *„више морална, него ли материјална“*. У излагању садашњег стања утврђује се у тој представци следеће:

1. Већи део наше трговине која иде преко Кварнера, обавља се данас посредништвом Ријеке. Трговину на Сушаку и у Бакру одржава једино неколико наших старијих фирми;

2. Независно од неискоришћеног капацитета пристаништа у Мартиншћници и Бакру, која немају железничке везе, капацитет сушачке луке остаје неискоришћен из разлога, што Сушак не ужива оних повластица од стране наше државе, које ужива Ријека од стране Италије.

3. Наша пристаништа на Кварнеру служе готово искључиво извозу дрва, и обављају само један део тога извоза, док увозна трговина западних делова наше земље иде искључиво преко Трста и Ријеке, ма да Министарство финансија даје извесна повлашћења роби, која улази кроз наше луке;

4. Пошто пристаниште на Сушаку не ради довољно, осећа се велика незапосленост у том нашем, на привредним добрима толико оскудном крају.

5. Промет преко ријечке луке у 1924. г. износио је 402.000 тона. Од тога отпада на нашу трговину отприлике 75%, односно 300 000 тона. Сума, коју је наша држава изгубила тиме, што се ова роба товарила односно истоваривала на страниј територији, иде у милионе. Поред тога остало је

без посла и радништво, били су незапослени и шпедитери, није искоришћено земљиште у нашем пристаништу и губила је целокупна наша народна привреда.

6. Целокупан прекоморски увоз и извоз Словеначке врши се за сада преко Трста. Железничка тарифа није до сада водила рачуна о могућности скретања Словеначке трговине у Сушачку луку.

Кад је ступила на снагу нова железничка тарифа, промет је на Сушаку нагло заостајао, и услови за трговину и занат, према речима представке, — постали су страшни. То стање потрајаће све дотле, док се не примени једино средство, — које је сасвим изузетно, али је изузетан и положај Сушака, — а то је: стварање слободне луке и слободне царинске зоне на Сушаку.

Ту представка од констатације чињеница прелази у молбу упућену Министру Финансија, да цело подручје града Сушака прогласи слободном царинском зоном. Од спровођења у живот тога предлога привредници Сушака очекују:

а.) Сушак ће постати тржиште за своје залеђе и транзитна лука за трговину са иностранством;

б.) Локална, мала трговина биће очувана од сигурне пропасти, која јој данас прети;

в.) Приватна иницијатива, рачунајући са рентабилношћу свих техничких средстава у пристаништу створиће магацине за увозну трговину и нове трговачке радње у већем стилу;

г.) Живот на Сушаку постаће јефтинији него на Ријечи и садашња привлачност Ријеке измениће се у корист Сушака.

д.) Јачањем Сушачке привреде, јачала би, према основном економском закону, и економска снага целог Хрв. Приморја.

е.) Нова национална наша царинска граница, која би ишла од моста Жакља до пристаништа „Плумбум“, код Мартиншнице, била би природнија и технички много боља од данашње. Оно, што би држава жртвовала за Сушак на приходу од царина, добила би на порезима једног слободног града, који би економски напредовао, а Сушак и као слободна зона не би изашао из пореског подручја наше државе.

Истовремено са представком и молбом Савеза Трговаца на Сушаку, упутиле су 1. новембра 1925. год. Министарству Финансија у Београду један заједнички акт и све сушачке

привредне организације: „Месна организација Савеза хрватских обртника“, „Задруга лучких радника“, „Савез југословенских помораца“, „Кафецијско-гостионичарска Приморска Задруга“ и „Савез индустријалаца и трговаца дрвеном грађом“. Све ове организације изјасниле су се, да потпуно пристају уз молбу Савеза Трговаца и моле Министра Финансија за што скорије решење.

Од организација привредника на Сушаку није се сатом акцијом сагласила једино федерација југословенских бродовласника.

3. Анкета о слободној зони.

Пре но што се за питање слободне зоне на Сушаку заинтересовала Трговачка и Обртничка Комора у Загребу, није ипак било јасно, ни које подручје ће слободна зона обухватити, ни какав ће бити њен карактер. Али пошто су заинтересована министарства тражила стручна мишљења својих органа на Сушаку, и пошто је од стране Трговачке и Обртничке Коморе у Загребу заказана анкета, Савез Трговаца у споразуму са осталим привредним организацијама израдио је план зоне, како је замишљају сушачки привредници. У реферату г. Церића, који је на анкети говорио у име Савеза Трговаца, истакнуто је да би царинска зона била једна комбинована зона, тј. таква, да би се у њој могла развијати трговина са иностранством и локална трговина упоредо“. С тога би Сушак и као слободно пристаниште остао, или боље речено, тек би тада постао транзитна лука првога реда, — бар у категорији наших морских лука.

Учесници на анкети од 9. фебруара, која је одржана у сали градске куће на Сушаку, могу се поделити у три групе. У прву групу иду присталице слободног пристаништа на Сушаку. То су у првом реду све организације сушачких привредника сем бродовласника, и затим представници вароши *Касива*, *Крка* и *варошица Бакарца* и *Краљевице*, који су се изјаснили за предлог о слободном пристаништу и граду Сушаку. Савез трговаца дао је преко г. Церића изјаву за слободно пристаниште без икакве резерве. Савез индустријалаца и трговаца дрвеном грађом, који представља гро велике трговине на Сушаку, пошто је Сушак првобитно и био приста

ниште једино за дрвену грађу, сложио се у целини са Савезом Трговаца, наглашујући само своје право на магацине и на земљиште на Делти. Адвокат Д-р Червар као заступник двеју великих фабрика на Сушаку, *фабрике хартије* и *фабрике олова* сагласио се такође са предлогом о слободном пристаништу, допуњујући га својим примедбама о олакшицама, које би требало дати у том случају фабрици хартије, пошто ова ради искључиво за наш државни монопол.

Друга група учесника на анкети била је за слободну зону у пристаништу, али не за слободно пристаниште и слободну варош. Као представник „*Јадранске Пловидбе*“ говорио је против слободног пристаништа директор тога друштва г. Дурбешић. Разлози које је он изнео против слободног пристаништа могу се сажети у ових шест тачака: 1. Слободна пристаништа оснивала су се раније, у доба колонијалне трговине. Данас је то време у главном прошло и слободна пристаништа укинута су готово свуда у свету; 2. Истина је, да су се многа пристаништа изградила у епоси своје слободне зоне, али су увек при том биле неке специјалне прилике, које су помагале њихово напредовање; 3. приватни капитал би одиста уложио новац у инвестиције за грађевине у слободном пристаништу, али капитал би то урадио и у данашњим приликама, да му држава не чини сметње; 4. стварањем слободног пристаништа слабио би промет странаца преко Сушака; 5. слободно пристаниште постало би легло кријумчарења; 6. За унапређење увозне трговине потребни су магацини. Да би се до њих дошло, довољно је стварање слободне зоне у једном делу пристаништа. — Против слободног пристаништа говорили су и представници неких вароши у Приморју и то: *Бакра*, *Цирквенице* и *Сења*. Неки од њих прихватили би предлог о слободном пристаништу на Сушаку једино тада, када би слободна сушачка зона могла обухватити и њихове вароши, или када би те вароши биле засебно оцепљене од националног царинског подручја.

Трећу групу учесника састављали су делегати Министарства Трговине и Индустрије, Финансија, Саобраћаја и Пољопривреде и Вода, представници Загребачке коморе и њеног одсека на Сушаку и коначно сам председник општине града Сушака. Као представници државе, односно општих интереса

привреде, они су ту били, са задатком да на месту испитају потребе Сушака и могућности остварења предлога о слободном пристаништу, а да при сповођењу у живот тога предлога не буду оштећени ни крупни интереси државни, ни важни интереси народне привреде као целине. „*Задатак ове анкете, према речима генералног секретара Трговачке и Индустријске Коморе у Загребу, — састоји се у томе, да она докаже, да ће слободно пристаниште донети користи Сушаку, а неће бити на штету осталим интересима народне привреде*“

Анкета је завршена са констатацијом, да се промет у сушачком пристаништу страховито смањује, да Ријека кочи развитак Сушака, да мали трговци и занатлије пропадају или се селе на Ријеку и да на Сушаку, а са њиме и у целом Хрватском Приморју, влада незапосленост. Сви привредници града Сушака, сем бродовласника обалне пловидбе, налазе, да је једини лек за санацију тих прилика у остварењу слободног пристаништа на Сушаку. Привредници Сушака предложили су на анкети и једну резолуцију, којом се тражи, да држава у циљу остварења слободног пристаништа испошље на Сушак једну комисију, која ће одредити границе и израдити правилник, а биће састављена од делегата појединих стручних министарстава и представника града Сушака и његових привредних организација. Ова резолуција није могла да буде ни примљена ни одбачена, јер је било неколико гласова против ње, а анкета није се могла завршити надгласавањем.

Сви учесници анкете, — а било их је преко шездесет, — сложише се при свршетку у томе, да Трговачка и Обртничка Комора у Загребу образује једну *анкетну комисију*, у коју ће поред заинтересованих привредника и чланова коморе ући и делегати појединих Министарстава. Анкетна Комисија имаће да изради коначан предлог о слободном пристаништу на Сушаку.

Д-р М. Мирковић.

Реална зарада у 1923—25. години

I. Најпоузданије податке о кретању надница у нашој земљи пружа нам сигурно статистика осигураних чланова

установа радничког осигурања. Обавези осигурања подлеже без изузетка „сва лица, која на основу ма каквог радног односа дају своју умну или телесну радну снагу под најам“. Ту долазе дакле пòдједнако: банкарски и приватни чиновници и трговачки помоћници, с једне стране, индустријски и занатлијски радници и шегрти — с друге стране, па најзад и кућна послуга сваке врсте.

Нема сумње, да су разне врсте радника неједнако обухваћени осигурањем и да постоји још и сада, нарочито у мањим местима знатан број радника, за које осигурање још није спроведено. Ово важи нарочито за занатлијске раднике и за покрајине наше земље, где се осигурање тек сада спроводи.

Ипак статистика Средишног Уреда за Осигурање Радника нам пружа податке за 490.000 осигурана лица, која су пријављена на осигурање уз назнаку наднице, коју добијају. Сви осигураници увршћују се на основу ових пријава у 17 надничних разреда и то тако, што, на пример, у XII; наднични разред долазе са обезбеђеном надницом од само 20 динара сва лица, која примају од 20 до 24 дин. дневно.

Према томе стварна зарада осигураних лица нешто је већа од њихове обезбеђене наднице. Ово важи нарочито за XVII разред, који обухвата сва лица, са надницом већом од 40 динара, дакле и са надницом од 50, од 60 па и 100 и више динара.

Стога, да би дошли до просечне *стварне зараде*, узели смо надничне разреде од I до XVI, да је стварна зарада за 10²%, већа од обезбеђене наднице. За XVII разред пак узимамо, да је стварна зарада свију осигураника, који долазе у овај разред, већа од 40 динара за толики проценат, колико се осигураника (од укупног броја) налазе у овом разреду. У месецу јулу 1923 године, на пример 15.81% свију осигураника имали су обезбеђену надницу већу од 40 динара. Узимамо дакле, да је њихова стварна зарада износила до 46 д. 32 п. т. ј. за 15.81% више од 40 динара. У јулу 1924 године пак у XVII разреду се налазило 20.61% свију осигураника. Узимамо дакле да је просечна, стварна зарада ове групе радника износила у то даба за 20.61% више од 40 дин. тј. 48 д. 24 паре.

Наравно, да повећање просечне стварне зараде осигураника све групе (која обухвата сада већ 25.13% свију осигу-

гураних лица) утиче на повећање просечне зараде, израчунате за сва осигурана лица. Сматрамо, да је овакав наш поступак потпуно оправдан. Закључци, које правимо на основу кретања овако израчунате стварне зараде свакако су тачнија и ближи истини, него кад би се ми служили само податцима о кретању обезбеђене зараде.

Таблица, до које смо дошли на овај начин, изгледа овако: (Види таблицу на стр. 301).

Најважнији закључци, који се могу правити на основу горње таблице, су следећи: 1) Номинална стварна зарада, изражена у динарима, повећана је у току од 33 месеца за 35.19% . 2) Повећане номиналне зараде је стална појава (*mouvement fondamental*), која се прекида само због сезонских узрока: одпуштање зидарских и других грађевинских радника у зимским месецима, па донекле и радника код вршаћих машина (у августу-септембру 1924. г.). 3) Процент радника, који добијају надницу већу од 40 динара, стално расте од 12,63 до 25.13% од укупног броја осигураника.

Најважнији је за нас наравно констатација, да је номинална зарада повећана за 35.19% . Овај факат уједно нам пружа довољно објашњење зашто наша индустрија није у стању, да цене својих продуката снизи у сразмери са смањењем цена пољопривредних продуката, које се управљају према светскоме паритету. Па како су светске цене пшеници и кукурузу нагло пале јула прошле 1925 године, то се истодобно појавиле тако зване „економске маказе“ или несразмера између цена индустријских и пољопривредних продуката, од које наша пољопривреда и сада пати.

Није нам могуће овом приликом у детаљима проучавати ову интересантну појаву. Напомињемо само, да су према индексу цена „Привредног Прегледа“ снижене цене и за индустријске продукте — за 15% за годину дана, а за грађевински материјал — за 16.3% . Ипак ово смањење, које зависи у главном од смањене цене сировина и од јевтинијег набављања у иностранству због поправке динара, — ни из далека не одговара смањењу цена, које се опажа код пољопривредних продуката. Из горње таблице јасно се види, да је у свакоме случају и номинална висина надница један од узрока „економских маказа“. Ово треба имати на уму и када се третира

ГОДИНЕ И МЕСЕЦИ	Просечна о- безбеђена надница дин.	% осигураника који примају изнад 40 дин.	Просечна стварна надница	Кретање номиналне зараде
1923. Јануар	18.66	12.63	20.66	100.—
Фебруар	18.70	12.80	20.71	100.24
Март	18.99	12.99	21.04	101.84
Април	19.29	13.55	21.41	103.68
Мај	19.69	13.90	21.88	105.90
Јуни	20.19	14.46	22.47	108.76
Јули	20.68	15.81	23.11	111.86
Август	21.09	16.78	23.65	114.47
Септембар	21.22	16.95	23.81	115.25
Октобар	21.35	17.18	23.98	116.55
Новембар	21.36	17.03	23.97	116.51
Децембар	21.12	17.09	23.72	114.81
1924. Јануар	20.95	17.42	23.56	114.04
Фебруар	21.09	17.69	23.74	114.91
Март	21.19	17.93	23.88	115.58
Април	21.43	18.36	24.19	117.08
Мај	21.78	19.14	24.66	119.36
Јуни	22.22	19.83	25.22	122.07
Јули	22.52	20.61	25.65	124.15
Август	23.35	23.74	26.99	130.64
Септембар	22.87	21.12	26.10	126.81
Октобар	22.80	21.09	26.01	125.89
Новембар	22.67	21.17	25.88	125.26
Децембар	22.51	21.01	25.69	124.34
1925. Јануар	22.79	21.99	26.12	126.43
Фебруар	22.75	22.02	26.08	126.23
Март	22.81	22.16	26.17	126.67
Април	22.99	22.71	26.44	127.98
Мај	23.28	23.10	26.82	129.82
Јуни	23.49	23.64	27.13	131.32
Јули	23.43	23.64	27.06	130.98
Август	23.75	24.58	27.56	133.40
Септембар	24.01	25.13	27.93	135.19
Октобар				
Новембар				
Децембар				

питање нашега буџета, који обухвата многе издатке за радове на инвестицајама и оправкама сваке врсте (оправка пруга и вагона на железницама, зидање оправке државних зграда и т.д.)

II. Утврдили смо дакле, да је номинална зарада од 1. јануара 1923 године па све до септембра 1925 г. у сталном порасту. Међутим, знамо поуздано, да је била у порасту и пре 1923 године, а да се у положају радника у то раније доба није опажало никакво побољшање, пошто је пораст цена животних намирница, које радник набавља из своје зараде, био још већи.

За периоду 1923—25 год. знамо тачно, да падања валуте није било, шта више — курсеви страних девиза су се осетно оправили. Али трговачки помоћник или индустријски радник не бави се куповином долара на берзи, Да би донео меродавни суд о његовој *реалној заради*, морамо да знамо куповну моћ динара у унутрашњости земље. Куповна моћ новца пак зависи од ниво-а цена, чије се кретање обележава у нарочитим индексним бројевима.

Наш познати стручни лист „Привредни Преглед“ објављује сваког месеца своје индексне бројеве за цене на велико и то посебно за шест група продуката и један општи „тотални“ број-показивач. Међутим, сматрамо, да се не можемо служити овим индексом стога, што се он односи на цене на велико. За радника је ирелевантна цена за тону гвожђа у шипкама, или за вагон сена. На жалост немамо потпун Lebenshaltungs-index, који би обухватио само продукте потребне за живот једног радника, и то рачунајући цене продуката у *продаји на мало*.

Нашли смо стога за згодније, да се служимо индексом, који водимо од марта 1923 године, а који обухвата цене само за животне намирнице на пијаци у Београду. Основе за израчунавање овога индекса подробно смо изнели у бр. 21. „Привредног Прегледа“ од 22. јула 1923 године. Индекс је „мерени“ за потребе једне породице од 5 чланова и обухвата 25 животних намирница; његов је недостатак, што не обухвата штофове, одело, обућу, нити стан и огрев. Ипак сматрамо, да је његова примена оправдана, пошто пад цена, који се испољава у индексу цена на велико, ни у којој мери не одговара околностима, у којима један радник подмирује потребе своје породице.

И ако се наш индекс цена односи само на цене у Београду, он обухвата све најважније животне намирнице, које у „буџету“ једне радничке породице сачињавају свакако већи део расхода. Служимо се њиме још и стога, што је он стално за 4, 6 па чак и за 12 постотака већи од индекса цена на велико. Питање о „дистанцији“, која се стално одржава између цена на велико и цена на мало, требало би у опште нарочито проучити за наше специалне прилике. (Види таблицу на стр 304).

Ако се дакле стварна зарада прерачуна још и према индексу цена животних намирница, добијамо горњу таблицу, у чијој последњој рубрици налазимо упоредне бројеве о кретању *реалне* зараде. До месеца јула 1925 године сезонске прилике највише утичу на кретање цена животних намирница. Преокрет настаје у месецу јулу 1925 године. Нагло опадање цена наставља се све до новембра месеца.

Међутим, као што смо раније видели, номинална зарада и даље расте. Према томе радник може за своју надницу добити много више животних намирница. У поређењу са јануаром 1923 године његова реална зарада порасла је за 61.4%₀. Признајемо радо, да би се овај број морао смањити за неколико процената, када би наш индекс обухватао и цене за одело, обућу, стан и огрев. Ипак остаје истакнута чињеница, да пад цена и смањене тоталног индекса цена, који су настали јула месеца 1925 године, нису имали никакав утицај на висину радничких надница.

Ова наша излагања не треба тумачити, као да ми препоручујемо смањене садањих надница. У горњим таблицама изнето је упоређење релативних промена у висини надница. Ако се пак узме у обзир апсолутна висина ових надница, долази се до закључка, да су исте у 1923 години биле испод екзистенцнога минимума, те да су према томе тек сада, након повећања за 35.19%₀ и након насталога пада цена, наднице постигле висину, која одговара, у главном и уз мале изузетке, гвозденом закону најамнице.

Ако је дакле интегрално и знатно смањење надница немогуће, може ли се у опште постићи смањење „економских маказа“, о којима је више говорено? Мислимо, да би се извесно снижење цена индустријских продуката могло постићи

ГОДИНЕ И МЕСЕЦИ	Просечна стварна зарада	Индекс цена животних намирница	Стварна зарада обрачуната према индексу	Кретање реалне зараде
1923. Јануар	20.66	—	20.66	—
Фебруар	20.71	100.—	20.71	100.—
Март	21.04	99.85	21.07	101.9
Април	21.41	99.28	21.56	104.3
Мај	21.88	98.02	22.32	108.—
Јуни	22.47	96.71	23.23	112.4
Јули	23.11	94.73	24.44	118.3
Август	23.65	94.99	24.90	120.5
Септембар	23.81	93.68	25.41	123.—
Октобар	23.98	94.06	25.49	123.4
Новембар	23.97	95.06	25.21	122.—
Децембар	23.72	99.51	23.83	115.3
1924. Јануар	23.56	104.66	22.51	113.1
Фебруар	23.74	104.76	22.66	109.7
Март	23.88	102.34	23.33	112.9
Април	24.19	102.53	23.59	114.1
Мај	24.66	100.44	24.55	118.8
Јуни	25.22	94.99	26.55	128.5
Јули	25.65	96.34	26.62	128.8
Август	26.99	97.29	27.64	133.8
Септембар	26.10	96.71	26.99	130.6
Октобар	26.01	97.46	26.69	129.2
Новембар	25.88	99.86	25.92	125.4
Децембар	25.69	102.—	25.19	121.9
1925. Јануар	26.12	104.65	24.96	120.8
Фебруар	26.08	102.44	25.46	123.4
Март	26.17	101.20	25.86	125.2
Април	26.44	101.42	26.07	126.2
Мај	26.82	99.63	26.92	130.3
Јуни	27.13	100.05	27.12	131.3
Јули	27.06	95.79	28.25	137.3
Август	27.56	89.52	30.79	149.—
Септембар	27.93	83.72	33.36	161.4
Октобар		81.90		
Новембар		80.20		
Децембар		82.19		

и другим мерама економске политике. Мислимо ту на повећање продуктивности рада, на снижење каматне стопе, на смањење пореског оптерећења, на снижење царина за све сировине потребне нашој индустрији. Изашли би ван оквира нашег задатка, када би се подробно задржали на овим мерама. Хтели смо само истаћи, како је у року од 27 месеци стварна зарада нашег радништва порасла за читавих 35,19% и како је истодобним падом цена најважнијих животних намирница *постигнуто још веће повећане реалне зараде.*

Ал. Вегнер

Заштита и осигурање раднице за случај порођаја.

Наш закон о Заштити Радника у §§-ма 22.-25. садржи одредбе о раду жене пре и после порођаја.

§. 22. забрањује женама сваки рад у предузећима занатским индустријским, трговачким, саобраћајним, рударским и њима сличним на два месеца пре и два месеца после порођаја. После ове безусловне законске забране излишна је алинеја друга овог параграфа, која говори и о праву раднице да обустави даљи рад чим лекарским уверењем утврди да њен порођај предстоји у року од два месеца. Исто је тако излишна и трећа алинеја овог параграфа, која говори о праву раднице да за ова 4 месеца прима све помоћи које јој по Закону о Осигурању Радника припадају, јер овај Закон као специјални регулише то питање детаљно. Према том закону (§ 45) радница на случај порођаја има, поред осталог, право на потпору за породиље за време од 2 месеца пре и 2 месеца иза порођаја са три четвртине обезбеђене наднице. Али се у последњој алинеји истог параграфа вели да радница неће имати право на ову потпору ако је у овом времену радила, и то за дане за које је радила. Ова последња одредба је на свом месту, и не треба сматрати да је она неумесна поред §-а 22. Закона о Заштити Радника, који забрањује рад 2 месеца пре и 2 месеца иза порођаја, па макар и са њеним пристанком. Јер и поред

казне коју Закон о Заштити Радника прописује за послодавца који дозвољава или приморава жену породиљу да ради у забрањеном времену (§. 113. тач. 5), може се то ипак десити, и у том случају она нема право и на потпору за породиље за време за које је радила. То је одвојено питање, и није ствар Закона о Осигурању Радника, што ће послодавац бити кажњен за рад своје раднице у том времену.

Као што се види §. 22. Закона о Заштити Радника забрањује рад радници породиљи на 2 месеца пре и 2 месеца после порођаја, чиме се захтевима медицине изашло доста на сусрет. То исто чини и Закон о Чиновницима и Државним Службеницима Грађанског Реда, који у §-у 113 службеници која је на порођају даје право на одсуство од 30 дана (не више) До душе ово јој се време не рачуна у максимум времена за остало боловање.

§. 23. забрањује послодавцу отпуштање раднице чије је болесно стање трајало и преко два месеца после порођаја, све док потпуно не оздрави, у колико то не би трајало више од године дана од дана њеног порођаја. Из овога је јасно и логично да је послодавац не сме отпустити ни у току 2 месеца пре порођаја, али о њеном отпуштању на три и више месеци пре порођаја, и то баш због порођаја, нема ни речи. А то су у истини чести случајеви којима се иде на изигравање одредаба §§ — а 22. и 23.

И §. 50. Закона о Осигурању Радника излази у овом случају на сусрет таквој радници, јер јој по исцрпљењу потпоре за породиље (дакле по истеку два месеца иза порођаја) признаје право за време даљег трајања њене привредне неспособности на хранарину (максимум још за десет месеци).

У овом периоду после порођаја оба пом. закона излазе до највеће могућности на сусрет захтевима медицине.

§. 24. је такође од интереса. Он обавезује послодавца да матерама, које саме доје своју децу, одобравају поред редовног одмора, и нарочити одмор ради дојења њихове деце, и то:

1) ако се дете назази у стану материном, до 30 минута на сваких 4—5 часова рада, или

2) ако је дете у дечијем склоништу предузећа у коме ради, 15 минута на сваких 4—5 часова рада.

Услед ових одмора не сме се дотичним породиљама ни у ком случају скраћивати редовни одмор, нити им се услед тога сме скраћивати њихова надница.

§. 25. говори најзад о томе, да се под женом у напред наведеним случајевима разуме свако женско биће, без разлике година, брачног стања (удата или не) и народности, а под дететом свако дете без разлике, брачно или небрачно. Истоветне одредбе садржи и Закон о Осигурању Радника, чији §§ 45., 73. и 87. признају иста права по овом закону и ванбрачној жени и деци као и брачној.

Ове одредбе свега имамо у нашем Закону о Заштити Радника у погледу заштите раднице породиље. Што се пак тиче њеног осигурања на случај порођаја по нашем Закону о Осигурању Радника, о чему ћемо сад говорити, ту има пре свега да приметимо ово. Док по §-у 55. овог закона чланство и тиме право на болесничку потпору почиње даном када је члан ступио у посао који га обавезује на осигурање, дотле право на породиљску потпору стиче се тек т, з. квалифицираним чланством. На име, по §-у 49. пом. закона. „Онај члан који не може доказати да је течајем једне године пре него што је последњи пут приступио средишњем уреду за осигурање радника, бар кроз три месеца био члан уреда, може имати право на потпору породиље само у случају, ако је пород уследио после непрекидног тромесечног чланства“.

Издатци на потпоре у случају порођаја, прилично су велики, те је потребно да осигурани члан за извесно време и са своје стране нешто уплати, на чему је у осталом и заснован принцип осигурање у опште (*do ut des*). Јер чинити издатке који премашају приходе, значи довести и само осигурање у питање. Породиљска потпора није дакле болесничка потпора у ужем смислу, да би се простим чланством стекло право на исту. Средишни уред за осигурање радника пак налази (в. окружницу бр. 1293, од 13. фебруара 1923. год.), да тромесечно чланство закон искључиво прописује с разлога, да спречава злоупотребљивање средишњег уреда за осигурање радника и његових месних органа ступањем у најамни радни однос не из економско-социјалних већ из чистих спекулативних мотива, непосредно пре него што има уследити порођај и тиме случај осигуране помоћи“. Оно наше гледиште на захтев

тримесечног чланства и ово средишног уреда, на први поглед у главном истоветна, дивергирају у даљој конзеквенци. Тиче се питања да ли ће се у ово тримесечно чланство урачунати и време за које је члан био болестан, неспособан за привреду, те уживао болесничке потпоре. Са становишта које смо ми заузели, ван дискусије је, да му се то време не би могло урачунати у тримесечно чланство: јер за то време није ништа улагао. Средишни уред пак стоји на гледишту (в. исту окружницу), да не само право на болесничку потпору, већ и само чланство траје и након одјаве члана, непрекидно све дотле док по закону не престане његово право на болесничку потпору. Он овај закључак изводи и на основу §-а 38., по коме осигурани члан за време док је услед болести неспособан за привреду није дужан ни он, а ни његов послодавац, плаћати приносе за осигурање. Дакле члан у главном док је болестан остаје и даље осигураним чланом, и како због болести и за време болести не може бити речи о шпекулисању тримесечног чланства за стицање права на порооилске потпоре (најамни је однос пре болести заснован из економско-социјалних мотива), то му се и време боловања има урачунати у то чланство. Ми акцептујемо ово гледиште, али налазимо да је законодавац и овај материјални моменат свакако имао у виду при доношењу такве једне одлуке. У осталом (а с обзиром на овај материјални моменат) Закон о Осигурању Радника у сваком случају прогања спекулације, а не само код права на породилске потпоре; али зато што су ове веће тражи се и већи принос, а самим тим и ефикасније обезбеђење од разних спекуланата.

Квалифицирано чланство стиче се дакле на два начина. Први је ако течајем једне године члан има „бар кроз три месеца“ чланства пре него што је последњи пут постао чланом. Други је ако порођај уследи после „непрекидног тримесечног чланства.“ Другим речима, у првом случају стиче се право ако се у току једне године може сабрати 90 дана чланства пре него што се је последњи пут постало чланом, док у другом случају не сме бити прекида у чланству, рачунајући у оба случаја месец у 30 дана по општим законским прописима. Јер ако би у другом случају месец рачунали календарски, могла би се десити таква неправда (да не кажемо

апсурдум), да једно лице стекне право на породилске потпоре са 89 дана непрекидног чланства, док би другоме требало некад 92 дана.

Прекид у чланству не наступа с променом послодавца, већ само с прекидом уплате редовног приноса за осигурање. Но као прекид у времену не може се узети недеља, за који дан се само по закону не уплаћује принос, па ма недеља растављала радника и од два послодавца. За остале пак дане осим недеље, па ма то били и празнични дани у које се иначе не ради, или радни дани у које се из буди којих узрока није радило, и послодавци и осигурани чланови дужни су платити свој део приноса. То је у природи осигурања, и само их престанак радног односа ослобађа те дужности. Пролазни прекиди, ако се њима не раскида радни одношај, не узимају се у обзир (§. 35. ал. 2.).

О врстама и величини породилских потпора осигуране раднице-чланице говори се у тач. 4. §-а 45. која гласи:

„4) у случају порођаја:

а) на потребну примаљску (бабичку) помоћ и лечење, назначено у тач. 1;

б) на потпору за породиље за време од 2 месеца пре и 2 месеца иза порођаја са $\frac{3}{4}$ (три четвртине) обезбеђене наднице дневно;

в) на потпору за опрему детета и то у четрнајестоструком износу обезбеђене наднице, али само у случају да је рођено живо дете;

г) на потпору за дојење оним осигураним женама, које дете своје доје, за двадесет недеља по престанку потпоре за породиље с $\frac{1}{2}$ (половином) обезбеђене наднице, али највише до износа од 3 динара дневно.

Оне осигуране жене, које према лекарској потврди нису кадре дојити своје дете, добијају место припадајуће потпоре за дојење (тач. г) дечију храну, чија вредност не сме преко-рачити вредност припадајуће потпоре за дојење.

Ко за време, док има право на потпору, зарађује, нема за дане, кад је зарађивао право на потпору за породиље одређену у (тач. б).

Али и жена осигураног радника, као члан породице, има право на извесне потпоре на случај порођаја. Само је ово

истина условљено тиме, да она живи с њим у заједничком кућанству и да не привређује. О томе тач. 5. под б) истог параграфа вели:

„б) у случају порођаја: на потребну примаљску помоћ и лечење на потпору за породиље за време од четири (4) недеље пре и четири (4) иза порођаја у износу од 1,50 дин. дневно, као и на потпору за опрему детета према тач. 4 в)“

Средишни Уред сматра (в. окружницу бр. 927, од 31. јула 1922. год.) да је квалифицирано чланство потребно за све потпоре у случају порођаја. Он је то своје гледиште спровео и у §-у 215 свог статута (донетог на основу §-а 135. Закона о Осигурању Радника), чија последња алинеја гласи: „Све потпоре у случају порођаја могу се признати само, ако постоји чланство према § 49. Закона о Осигурању Радника“.

Ако Средишни уред под изразом „све потпоре у случају порођаја“ не подразумева право на лечење, онда је његово објашњење несумњиво тачно. Лечење није потпора у смислу осталих породиљских потпора, те ради тога није потребно квалифицирано чланство. Неможе се спорити да је порођај, и ако један природни физиолошки процес, исто што и болест, и да је породиља неко време иза порођаја болесна жена. Да је тако види се и из §-а 47. (друга реченица прве алинеје), који породиљу индентификује са болесном женом у опште. Шта више порођај као такав може имати за последицу дуготрајну болост па и смрт породиље. А кад је тако, онда јој се не може спорити право на бесплатну лекарску помоћ и лекове, а осигураној радници-чланици и на хранарину, јер она има на то право према одредбама §-а 45. под тач. 1, 2, 3 и 5 под а) у вези §-а 55. Друга реченица алинеје прве §-а 47. ускраћује потпору за породиље чланици која се хотимично не држи лекарских упута и тиме одуговлачи оздрављење. Овде опет под потпором за породиље не треба разумети све врсте потпора на случај порођаја, већ само потпоре под тач. 4. б) Онај који би тврдио да у наведеном случају чланица губи све врсте потпора, логично, морао би бранити један апсурдум: да јој се не може признати право на опрему детета, или на потпору за дојење, односно право на дечију храну, само зато што се породиља хотимично није држала лекарских упута, те је тиме одуговлачила оздрављење! Одуговлачећи оздрављење

на овај начин она излаже уред већим издацима на њене личне породилске потпоре, које се после два месеца боловања иза порођаја претварају у хранарину (§ 50. ал. 1), а то нема никакве везе са потпором за опрему детета, или са дечијом храном. Овако се има протумачити тим пре, што после две недеље иза порођаја она и хранарину губи ако се хотимично не држи лекарских упута и тиме одуговлачи оздрављење, и што по изричном наређењу последњег става тач. 4. § а 45. она само ову личну породилску потпору губи ако зато време (за које има право на ову потпору) зарађује. Ова врста потпоре нешто је већа од хранарине: она износи $\frac{3}{4}$, док хранарина $\frac{2}{3}$ обезбеђене наднице дневно.

По §-у 51. ал. 1. „потпора за породиље има се плаћати недељно у назад.“ Она ће се осигураном члану исплаћивати за цела два месеца (а за члана породице за све четири недеље) пре порођаја, ако он има три месеца чланства у току једне године пре него што је последњи пут постао чланом. Ако је у питању порођај ког члана породице, право на потпору се мора признати и ако осигуран члан ради за то време, само ако тај породични члан у опште не привређује. Потпора на коју се има право пре порођаја има се исплатити тачно за 60 (односно 28) дана, без обзира да ли је пород тачно по истеку тих 60 дана, или нешто доцније, или и раније, уследио. Ово исто важи и за чланове који непрекидно тромесечно чланство наврше на два или више месеца (односно на четири или више недеља) пред порођајем. Но ако до порођаја нема два месеца од кад се навршило непрекидно тромесечно чланство, потпора за породиље има се исплатити само од идућег дана када се стекло непрекидно тромесечно чланство па до дана порођаја, ма то било само за два три дана пред порођајем. Ако је ово чланство стечено даном пре порођаја, члан би имао примити потпору само за два месеца иза порођаја. Јер, видели смо већ, потпора се исплаћује по закону недељно уназад, а она се не може исплаћивати и за оне дане када члан још није имао квалифицирано чланство, т.ј. право на ову потпору.

Када је у питању потпора за породичног члана, осигурани члан мора остати чланом за све време примања потпоре. Чим у току примања престане бити чланом, престаје и ње-

гово право на потпоре од тог дана, пошто према §-у 55. ал. 3. чланство и тиме право на болесничку потпору престаје даном иступа из посла. Изузетак је само са оним лицем које је истина престало бити чланом, али које има т. зв. пасивно чланство. На име, према §-у 56. ал. 1., члан који је течајем једне године био бар шест месеца осигуран и који због немања зараде није кадар уплаћивати чланске приносе, ужива право на најмању законску болесничку потпору (§. 45), ако борави у подручју наше државе, три недеље након иступа из посла. Ако је пак члан у току две године био осигуран најмање дванаест месеци ужива право те потпоре шест недеља након иступа из посла. Али је без значаја у погледу права на ове потпоре, ако осигурана чланица буде одјављена од послодаваца кад их почне уживати (ма да је одјава у овом случају забрањена према §§. 22 и 23 Закона о Заштити Радника); јер се члан и за све време болести, као што смо већ видели, третира као члан, и има по закону права на уживање потпора за годину дана. За време пак, за које се стекло право на потпору, па није из буди којих разлога исплаћена, мора се исплатити, па ма то лице доцније не било више осигурани члан, осим ако није потраживање застарело (према §. 57. застарева за годину дана од дана доспелости потпоре).

Потпуности ради изнећемо овде и одредбе §-а 215. Статута Средишног Урада, који детаљније регулише начин исплате ових потпора, и који гласи:

„Потпоре за породиље — осигуране чланове — исплаћују се за време пре порођаја под законским условима недељно уназад, почевши од дана за који је уредски лекар утврдио да ће порођај вероватно уследити у току од 2 месеца, а највише за време од 2 месеца од тог дана.

Потпоре за породиље — чланове породице осигураних лица — исплаћују се за време пре порођаја најкасније следећи дан иза пријаве порођаја, и то за 4 недеље уназад.

Потпоре за дојење имају се плаћати недељно уназад док осигурана жена доји, а највише за време од 20 недеља по престанку потпоре за породиље.“

Право на потпору за опрему детета условљено је тиме да је дете живо рођено, што се и тако по себи разуме. Но поред овог услова, и поред наређења §-а 51. ал. 1. да се

потпора за опрему детета исплаћује тек три дана након порођаја, јасно је да дете мора преживети та три дана. То је услов *sine qua non*. Но чим дете преживи три дана од порођаја, четвртог дана члан стиче право потпоре за његову опрему, без обзира на даљу судбину детета. На случај близанаца пак или тројки има се исплатити за свако дете понаособ предвиђена потпора за опрему детета, а не само једна за оба, односно сва три, што је по све јасно из самог циља законске одредбе о овој врсти потпора. Исто тако је очигледно и јасно да је и право на потпору за дојење (односно на дечију храну) условљено тиме да је дете за време трајања ове потпоре у животу.

Наш Закон о Осигурању Радника, говорећи о потпорама на случај порођаја, није регулисао једно важно питање: да ли се побачај, и кад, има сматрати као побачај. Јер што је жена ближе дану када се треба породити, побачај све више личи на порођај. Од решења овога питања зависи, да ли ће побачкиња имати право на потпоре за случај порођаја (које су условљене тромесечним чланством) или не. Ову празнину законску треба регулисати уз припомоћ и објашњене медицине. По томе ми за побачај до 17 недеља ношења не би везивали право на потпоре за случај порођаја, па макар било и квалифицираног чланства, већ само право на потпоре за случај осталих болести, док би за побачај после 17 недеља ношења везало то право. Али ако у овом другом случају не би се имало квалифицираног чланства, за такав побачај требало би такође везати право на потпоре за случај осталих болести код којих се не тражи квалифицирано чланство. Јер и побачај је болест у правом смислу те речи. Побачај, исто као и порођај само у већој сразмери, може имати за последицу дуготрајну болест па и смрт побачкиње. Средишни уред не прави ову разлику. Он у напред поменутој својој окружници вели: „Буде ли рођено мртво дијете или недоношче, као и у случају пометнућа (*abortus*) уопште, неће се моћи ни у којем случају исплатити и потпора за опрему детета.“

Како се према §-у 47. ал. 1. потпора за породиље може ускратити члану ако се хотимично не држи лекарских упута и тиме одуговлачи оздрављење, а на хранарину нема права онај члан који је болест себи хотимично проузроковао, то на случај криминалног побачаја требало би оспорити по-

бачкињи право на потпору за породиље односно на хранарину. Али пошто се лекарским прегледом не може константовати да ли је побачај и криминалан (*abortus provocatus crimosus*), што иследна власт тек истрагом утврђује, то строго узевши не би требало исплаћивати ове потпере код побачаја све дотле Док се од иследне власти не би добило уверење о томе да није по сради криминалан побачај. Оно што се може константовати лекарским прегледом, то је да ли је у питању спонтан (*abortus sua sponte*) или насилан побачај (*abortus provocatus*). Спонтан побачај није криминалан, те се у овом случају потпора може одмах исплатити, док насилан побачај може бити нехотичан и криминалан, што се тек истрагом утврђује. Али како би се, чекајући на резултат истраге, укочило и по готову онемогућило исплаћивање потпора, то се оне на пракси исплаћује свима без разлике; и ако би се за такав случај доцније сазнало, може се путем т. зв. докнадног приноса тражити повраћај исплаћене суме (§. 24).

Душан Томашевић.

Анкета о светској производњи

Izveštaj što ga je pod ovim naslovom pripremio Međunarodni Biro Rada jeste jedno delo jedino u svojoj vrsti. Jedan ogroman dokument mučnih, jedva minulih vremena. Jedna potpuna enciklopedia privrednih nedaća našeg pokolenja.

Dve su godine protekle kako se rat svršio. Zemlje njim najteže pogodjene prionuše podizanju ruševina, obnovi svojih industrija. Zemlje kojima je rat pak bio dao novi polet pojačavajući njihovu privrednu moć, nastojahu da i u vremenu mira snagom svoje proizvodnje produže trgovačko širenje započeto u toku rata. Sa svih strana ukazivaše se nužda za što intenzivniji rad. Medjutim, potražnja ostajаше iznad ponude, proizvodnja nedovoljna da podmiri potrebe. Neuravnoteženost privrednih terazija nalazaše svoj vrlo osetan izraz u neprestanom skoku cena.

U pokretu društvenog previranja koji se istovremeno raz-

vijaše, u mnogim zemljama, gotovo iznenada, ostvariše se važne socijalne reforme. Vrh ostalih naročito reforme na koje, za poslednjih pedeset godina, beše uperen pogled organizovanog radništva, a kojima se jednim snažnim potezom izdejstvova opšte priznanje i Versaljskim Ugovorom u odseku XIII, poznatim pod „Ustav Rada“. Naglo poboljšanje položaja industrijskih radnika pobudilo je izvesne duhove na misao da u tome potraže razlog nedovoljne proizvodnje, ili bar jedan od bitnih činioca njenih.

Da se nije odveć naglo pristupilo izvodjenu opravdanih težnji radničke klase i to u momentu kad se takav postupak vrlo živo kosio s prešnim potrebama koje nametaše obnova Evrope? Pod uticajem te misli, a na predlog grupe poslodavaca, Upravni Savet Medjunarodnog Biroa Rada odluči juna 1920, da se povede jedna opsežna anketa „koja će uzeti u obzir u istraživanju uzroka sve činioce, čak i opšte privredne činioce, koji su mogli doprineti krizi deficitne proizvodnje i time poskupljivanju života“.

U uvodu izveštaja o proizvodnji ističe se gotovo potpuna promena, koja je ubrzo po započetoj anketi, nastupila u svetskom privrednom položaju. Već u polovini 1920, najpre u Japanu, potom u Sjedinjenim Državama Amerike i najzad u Evropskim zemljama pojavljuje se kriza tržišta, nemogućnost pijace da absorbuje proizvode. Ovom preokretu neposredno sleduje nečuven pad cena, obustava proizvodnje i nezaposlenost nezapamćenih razmera. Iz jedne krajnosti potekla je druga, nenormalnija i u toliko ozbiljnija. Da bi se dobio jasan pogled situacije valjalo je ispitati obe strane problema, utvrditi fakta, iznaći uzroke i proučiti razne mere i pokušaje da se zlu stane na put.

Da bi se omogućilo poredjenje i paralela pristupilo se ispitivanju proizvodnje i radničkog prinosa u poratnom periodu, za vreme rata, pa čak i za izvesne godine koje su ratu predhodile. Pod istragu je podpalo ne manje od četrdeset i sedam raznih industrijskih, poljoprivrednih i drugih grana proizvodnje, koja su proučavana u svim zemljama sveta gde god je bilo moguće prikupiti podatke. Period na koji se anketa odnosi, proteže se od 1913 (za poljoprivredne proizvode od 1909) do 1921 ili 1922. S ekonomskog stanovišta rat je podelio svet na Evropu i van Evropske zemlje. U samoj Evropi pak može se povući podela između država učesnica u ratu i neutralnih država, i najzad među zaratovanim; između naroda srednjo-istočne Evrope i zemlje za-

padne Evrope. S početka rata primećuje se opšte opadanje u svetskoj industrijskoj proizvodnji, kome u 1916 i 1917 sleduje vrlo odlučno podizanje. U 1918, Anketa beleži ponova pad koji se proteže kroz 1919, zaustavlja i pokazuje težnju ka pokretu podizanja u 1920, samo da bi pad bio još osetniji u 1921. Diagrami koji prikazuju kretanje proizvodnje s jedne strane u Evropi i s druge u van-Evropskim zemljama odaju utisak dvaju dopunjujućih pokreta. Padu evropske proizvodnje za vreme rata odgovara izuzetan polet u van-Evropskim zemljama. Odmah po svršetku rata u van-Evropskoj grupi se oseća opadanje, kao i pod pritiskom privredne krize posle skoka od 1920. U 1920 jačanje proizvodnje je manje osetno u Evropi no u van-Evropskoj grupi, dok je klonulost u 1921 u njoj daleko snažnija no u van-Evropskim zemljama. Proizvodnja neutralnih država u Evropi u glavnom sleduje kretanju zaratovanih zemalja. Opšte opadanje u njima je manje izrazito, a izvesne grane pokazuju čak i vidan napredak. Među učesnicima rata, proizvodnja grupe zapadne Evrope, s početka rata i u njegovom toku, trpi znatno više no grupa srednje-istočne Evrope. Po zaključenom primirju i u 1920 dok prva grupa beleži vrlo živu krepkost i naglo podizanje, druga ostaje i dalje u svojoj klonulosti. U 1921 položaj je obrnut. Proizvodnja zapadnih država podleže oštrom padu, dok se u zemljama srednjeistočne Evrope oseća jačanje, težnja k normalnom stanju.

Kretanja pojedinih grana poljoprivredne proizvodnje pokazuju još jasnije medjusobni uticaj Evrope i van — Evropskih zemalja. Kad proizvodnja u Evropi opada u van — Evropskim zemljama primećuje se porast u odgovarajućoj srazmeri; i obrnuto: podizanje u Evropi izaziva zastoje i opadanje u van-Evropskoj grupi.

U građevinarskoj industriji rat je u svim zemljama izazvao krizu — u različitom stupnju, ali svugdi osetnu. Svoj vrhunac kriza dostiže u 1916, 1917 i 1918. U izvesnim zemljama već u 1919, a u velikoj većini ostalih u toku 1920 i 1921. Anketa beleži poboljšanje prilika. Opšte uzev, kriza je bila znatno oštrija u zaratovanim zemljama.

U drugoj polovini rata i po svršetku njegovu, prinos radnika pokazuje težnju k padu. Ova pojava se ističe kod nekvalifikovanih radnika više nego kod kvalifikovanih, u Evropi više no u van — Evropskoj grupi, i najzad u srednje-istočnoj grupi više no u drugim zemljama same Evrope. Pojava je prolazna kao i pojave

privrednih kriza s kojima je u tesnoj vezi. U 1920, radnikov prinos se snaži, a u 1921 on u mnogim zemljama dostiže svoj normalni nivo. U vezi s ovim interesantno je ukazati na izvesnu iscrpenost koju pokazuje i sama priroda. Za vreme rata i u poratnom periodu ne samo da slabi proizvodna moć zemlje u prinosu žita i šećerne repe, već se utvrđuje pad u proizvodnoj snazi kod mlečnih životinja, klonulost kod konja i drugih životinja koje čovek upotrebljuje u svrhu vuče. I u ovoj oblasti kao i u mnogim drugim, u koliko se udaljujemo od rata i u koliko se opšte prilike popravljaju, u toliko raste proizvodna moć, zemlje, krava i konja. I u ovom pogledu Evropa trpi više no van-Evropske zemlje, zaratovane države više no neutralne a, međ zaratovanim, najviše zemlje srednje-istočne Evrope.

U toku rata i sve do 1920, gotovo sve evropske zemlje preživljuju krizu sirovina. U zemljama srednje-istočne Evrope koje su sudelovale u ratu, kriza produžuje i posle 1920, kad je u ostalim zemljama već bila isčezla. U tim krajevima nestašici sirovina pridružuju se i druge činjenice: izmena granica i gubitak izvora za snabdevanje industrija sirovinama; nedovoljna ili rđava oprema fabrika; rđavo stanje saobraćaja i nemogućnost iskorišćavanja sirovina; opustošenost koju je rat ostavio; kriza industrijske opreme; kriza kapitala, kredita, novca i valute; politička nestabilnost, komplikovani trgovački odnosi. Činjenica koja dominira krizom sirovina u tom delu Evrope jest valutna kriza. Međ učesnicima rata zapadne Evrope, od 1920 kriza sirovina ne postoji više. Njih ne pritiskuju saobraćajne teškoće, niti komplikovani trgovački odnosi. Kod njih je valuta zdrava ili srazmerno zadovoljavajuća. Ali kod njih se pojavljuju teškoće nove vrste, teškoće prodaje. U neutralnim zemljama krajem 1920 kriza sirovina je potpuno savladana. Ali kao u prethodnoj grupi, toj krizi sleduje kriza tržišta, kriza nezaposlenosti. Van-Evropske zemlje ne znaju za nestašicu sirovina, jer najvećim delom same proizvode sirovine. Uticaj krize sirovina na međunarodnu privredu vrlo je značajan. Izvesne zemlje prinudene su da smanje svoju proizvodnju, jer ne mogu u dovoljnoj meri da snabdu sirovinama svoje industrije. Tim istovremeno umanjuju svoju kupovnu moć i prestaju biti tržištima za zemlje koje izvoze robu koja je njima potrebna. Poljoprivredne zemlje, čija je proizvodnja spala kao ishod nemogućnosti da pribave hemijsko đubre, postaju činjenicom industrijske krize drugih zemalja.

U Evropi, poglavito i ako ne isključivo u zaratovanim zemljama, za vreme rata i sve do 1919, a u srednje-istočnim Evropskim zemljama čak do 1921, kriza industrijske opreme igra važnu ulogu. Glavni uzroci se nalaze u opustošenosti i ratnim rekvizicijama; preteranoj, ratom nametnutoj upotrebi; u slaboj valuti u nekim zemljama. S druge pak strane u van-Evropskim zemljama i u neutralnim evropskim zemljama u industrijskoj opremi je učinjen osetan napredak. Ne samo da se napredovalo s usavršavanjem tehnike, već je u mnogim slučajima mašina zamenila ručni rad — što nije bilo bez svog dejstva na tok nadnica. Ministar trgovine Sjedinjenih Država, g. Herbert Huver veli u svom govoru od 8 maja 1923, „blagodareći usavršenoj tehnici, mogu se otpustiti dva miliona radnika a da svak bude snabdeven s istom količinom dobara s kojom i pre deset godina.“ Ova dva suprotna pokreta — na jednoj strani opustošenost, i iscrpenost industrijske opreme, na drugoj usavršavanje tehničkog mehanizma — osvetljavaju pokrete proizvodnje i meru radnikova prinosa u raznim zemljama.

U toku rata sve su zemlje imale saobraćajnih teškoća. U mnogim državama te teškoće vršile su pritisak na proizvodnju sve do 1921. Krizu suvog i rečnog saobraćaja dopunjuje kriza pomorskog saobraćaja. Nedostatku prevoznih sredstava i tonaže pridružuje se i porast prevoznih tarifa. Putevi i železničke pruge behu porušeni na području gde se vodjahu oporacije, Pod odveć učestanim prevozom, prevozni se material bio istrošio. Popravke su odgađane na neodređeno vreme; lokomotive se iskvarile upotrebom goriva slabijeg kvaliteta na mesto uobičajenog uglja; sumarenski rat znatno smanjio tonažu; podela materiala novim državama išla je sporo, a često se nailazilo na teškoću raznolikih prevoznih sredstava raznih porekla. Dok je u ostalim delovima Evrope u toku 1920 i 1921 kriza saobraćaja izčezla u izvesnim zemljama — Poljskoj, Rumuniji i Jugoslaviji ona se još i danas oseća.

Jedan od elemenata opšte privredne krize bila je nestašica kapitala u srednje-istočnoj grupi i do nekle u Francuskoj i Italiji. Ono što naročito obeležava krizu kapitala jest nedostatak sredstava za industrijsku opremu, sirovine, nadnice i t. d. Nabavka materiala bila je u toliko teža što su cene skakale, a blagodareći deflaciji kupovna moć preduzeća, naročito na međunarodnom tr-

zištu opadala. Povrh toga, valutne nedaće otklonile su ulaganje kapitala u industrijska preduzeća i privukle kapital na spekulativne svrhe. Od interesa je povući razliku između krize kapitala, koja je nastupila kao neposredna posledica rata, i krize kapitala koju je izazvala nestašica tržišta. I jedna i druga utiču na proizvodnju. Ali dok druga teži da proizvodnju smanji i prilagodi nedovoljnoj potražnji, dotle prva sprečava da se nedovoljna proizvodnja poveća i odgovori potrebama pijace.

Nagli prelaz iz mirnodobskog života u ratno stanje proizveo je bio poremećaj na tržištima. Isto tako nagli prelaz iz ratnog stanja u mir. Ali i jedan i drugi bili su poremećaji privremeni. Nedostatak pijaca za plasiranje proizvoda, koji se zapazio pri zaključenju primirja ubrzo je isčezao bio. Polovinom 1919 opaža se izuzetan Industrijski polet i živa kriza tržišta koja u sledećoj godini izaziva tako razgranutu industrijsku depresiju, leži baš u tom poletu. U prvim mesecima 1920 Japan se nalazi pred nestašicom tržišta za svoje proizvode. Isti fenomen uskoro zatim izbija u Sjedinjenim Državama Amerike, a polovinom 1920. zahvata i Evropu. Kriza tržišta, koja dostiže svoj vrhunac u 1921. najteže pogadja van-Evropske zemlje. U Evropi s jednim izuzetkom — Velike Britanije — nju jače osećaju neutralne države nego zemlje koje su učestvovala u ratu, a medj ovim poslednjim, Francuska i Belgija više nego Italija, Italija više no zemlje srednje-istočne Evrope. Opšte uzev položaj se popravlja u toku 1922; u 1923 u izvesnim zemljama on se pogoršava, u drugim prilike postaju više ili manje normalne. Medju glavnim uzrocima krize nalaze se: nagli porast cena i otpor potrošača; poratni i industrijski polet; nagomilavanje robe; oslabljena kupovna moć Evrope i posebno Srednje Evrope; razvijenost industrijske delatnosti pojedinih zemalja u toku rata.

U opštoj privrednoj krizi stožernu ulogu igraju valutne nedaće. Iz prikupljenih podataka dobija se jasan pojam savršenog haosa. Skok ili pad pojedinih valuta beleži se preko noć na milione. Razlika od pariteta izmedju dolara i nemačke marke u izvesnim momentima zahteva milione kilometara da se grafički predstavi.

Da bi svoj izveštaj bio potpun, Medjunarodni Biro Rada uzeo je u proučavanje vrh ekonomskih činjenica i društvene pojave koje su posredno uplivala na proizvodnju. U toku rata bilo je

mobilisamo ukupno 69,882,463 ljudi u dvadeset i četiri zemlje. Oko sedam od sto stanovnika na svaku zemlju. U evropskim zaratovanim državama odnos prema ukupnom stanovništvu bio je 13,4‰, za van-Evropske zemlje 1,6‰. Prema muškom stanovništvu u opšte odnos je 14,3‰, za evropske zemlje 27,1‰, za van-Evropske zemlje 3,1‰. Za sve zemlje u odnosu prema aktivnom stanovništvu, mobilizovani predstavljaju 27,5‰, za Evropu 33,9‰, za van-Evropske zemlje 10,4‰. Prema muškom aktivnom stanovništvu u zaratovanoj Evropi mobilizovani predstavljaju 51,3‰; u srednje-istočnoj grupi 58,7‰ u zapadnoj grupi 44,5‰. Iz podataka za ukupno dvadeset zemalja, ustanovilo se da je u ratu poginulo ili nestalo 9,061,832 ljudi. U odnosu prema mobilizovanim, izginuli i nestali u srednje-istočnoj grupi Evrope predstavljaju 14,8‰, u zapadnoj grupi 14,9‰, u van-Evropskoj grupi 3,1‰. Isto tako, broj ratnih invalida nije neznatan. Od mobilisovanih, na njih otpada u srednje-istočnoj Evropi 8,5‰, u zapadnoj Evropi 17,1‰, u Evropi ukupno 11,9‰, u van-Evropskim zemljama 5,5‰. Očevidno da su ova fakta igrala vrlo osetnu ulogu na smanjivanje proizvodnje. Ona su još posredno uticala slabljenju stručne sposobnosti u ratu angažovanog stanovništva, prinudnom promenom poziva po svršetku rata i odsustvom stručne obuke koju je rat onemogućio.

Naporedno s krizom nezaposlenosti u isvesnim zemljama se osetila kriza radne snage, poglavito nedostatak kvalifikovanih radnika i slabljenje u kvalitetu radnikovog prinosa. Krizu radne snage najživlje su osetile Francuska i Belgija, znatno manje Engleska i Austrija, a najmanje Poljska i Italija. Kao glavni razlog za opadanje kvaliteta radnikova prinosa navodi se kriza ishrane koja je neposredno ratu sledovala. Iz poredjenja podataka s pogledom na proizvodnju pšenice, izilazi da je za sve godine rata proizvodnja u Evropi znatno bila spala ispod proizvodnje predratnih godina. U van-Evropskim zemljama, izuzev dve godine, količina pšenice za vreme rata nadmašuje predratne godine. Stanbena kriza, koju su znale sve zemlje, postaje takodje elemenat u opadanju proizvodnje. Nedostatak stanova, visoke kirije, stanovanje po barakama, vagonima, štalama, fabrikama, podrumima itd., sve to doprinelo je u velikoj meri da zdravlje radničke klase klone, da radna snaga oslabi, što je pak nepovoljno dejstvovalo na proizvodnju u opšte. Ma da opšta, stanbena kriza se naročito manifestovala u zarato-

vanim državama, a medj ovima dostigla svoj vrhunac u zemljama srednje-istočne Evrope.

U zemljama gde je prelaz iz mirnodobske privrede u ratnu proizveo nezaposlenost, opaža se težnja k padu nadnica. Za sve četiri godine rata, više za poslednje dve nego u toku prvih, nadnice pokazuju težnju k skoku, koji ipak ne sustiže skok skupoće. Ovaj se pokret održava kroz 1919 i prvu polovinu 1920, često uporedo sa skupoćom, još češće sledujući joj s malim zastojom. U drugoj polovini 1920 i 1921 skupoća opada, nadnice isto tako, ali blažim tempom, iz čega proizilazi porast u stvarnim nadnicama. U zemljama srednje-istočne Evrope vrednost novca u toku 1921 i dalje opada, skupoća raste pa prema tome i nominalne nadnice pokazuju skok ali uvek sporiji no skupoća. U tom vremenu stvarna redukcija nadnica najviše se oseća kod najbolje nagradjenih radnika, kod kvalifikovanih radnika. Nadnice koje su kružile oko minimuma i pre rata, nisu se mogle mnogo smanjiti. U odnosu prema ostalim, nekvalifikovani radnici uživali su izvesan privilegovan položaj. Ista primedba još u većem stupnju važi za državne činovnike i osoblje samoupravnih tela.

Razni poremećaji u društvenom životu, a naročito pogoršavanje životnih prilika u redovima radničke klase delali su nepovoljno na zdravlje radnika. I u ovom pogledu nejednako su pogodjene razne zemlje. Dok se u pojedinim državama konstatuje neznatna oronulost u zdravlju radnika kao posledica rata i poratnih prilika, dotle se u drugim, naročito zaratovanim državama, ide čak do konstatovanja potpune iscrpenosti. U zemljama gde nije zapažena nikakva stvarna promena, zabeleženi su mnogobrojni slučajevi nervnog oboljenja i oslabljen otpor prema bolesti. U van-Evropskim zemljama zdravstveni položaj ostao je netaknut; u srednje-istočnoj Evropi on se vrlo osetno pogoršao. Izmedju ovih dvaju nalaze se zaratovane zemlje zapadne Evrope i evropske neutralne države.

Četvorogodišnji rat proizveo je i jednu psihološku krizu. Sve društvene klase preživele su jednu moralnu poljuljanost, koja je imala svog odjeka i na privredni položaj, poglavito u oblasti proizvodnje. Kod industrijskih radnika psihološka poremećenost igrala je vidniju ulogu nego kod poljoprivrednih radnika, a medj prvima imala je naročitog dejstva kod mladića i nekvalifikovanih ručnih radnika. O kakvom „*valu lenosti*“ ne samo da sve rad-

ničke organizacije dižu glas u znak protesta, već i mnoga poslodavačka udruženja upozoruju na neosnovanost takvih tvrdnji.

Međ činjenicama na koje se ukazivalo, kad je bilo odlučeno da se anketa povede, kao na činjenice koje su imale koban uticaj na proizvodnju, naglašavao se naročito otpor radnika prema sistemu nadnica srazmernih prinosu. Prikupljeni podaci dozvoljavaju zaključak da otpor radnika prema ovakvom načinu nagrade slabi u koliko istovremeno jača organizovanje radnika i primena kolektivnih ugovora. Rad na parče, akordni rad i drugi načini nagrade prema prinosu gube teren ili sasvim iščezavaju odmah po ratu naročito u srednje-istočnoj Evropi. Nekoliko meseci docnije oni se ponova pojavljuju, a uskoro potom, pod uticajem skraćivanja radnog dnevnog vremena, događaj koji je u mnogim zemljama padao u isto vreme kad i opšta privredna kriza, oni povraćaju stare položaje i čak zahvataju nova polja.

Obustava rada kao ishod industrijskih sukoba ima svoje mesto u Anketi. U prvim godinama rata industrijski prekid posla pokazuje ogroman pad. U 1917 i 1918 zapaža se već znatan pokret štrajkova i zatvaranja preduzeća od strane poslodavaca, dok u 1919 i 1920 izbija čitava eksplozija sukoba, koji u sledećem periodu pod pritiskom opšte privredne krize opadaju sve više i više. U toku 1919 na pr. u Nemačkoj je broj radnika, koji su uzeli udela u štrajku, bio osam puta veći no za pet predratnih godina; u Belgiji četiri puta; u Francuskoj pet puta; u Italiji pet puta; u Holandiji četiri puta; u Engleskoj — uračunavajući i radnike pogođene obustavom rada od strane poslodavaca — tri puta veći i t. d. U vezi s štrajkovima i lokautima od interesa je ukazati i na gubitak koji je proizvodnja pretrpela od besposlice. Ove dve pojave su ipak vrlo različite. Dok je u slučaju štrajka ili lokauta obustava rada zajednička, u besposlici ona je pojedinačna. Gubitak proizvodnje u prvom slučaju ima za uzrok odluku radnika ili poslodavca, u drugom on je ishod raznih činjenica privredne prirode: nestašice sirovina, rdave industrijske opreme, krize tržišta, saobraćaja, valute i t.d. Ali besposlica nije samo izraz poremetenih industrijskih prilika, posledica privrednih okolnosti. Ona je i jedna od činjenica proizvodnje i dela kao uzrok na njen pad. Besposlica upliviše na pijacu radne snage, a strah od nje uzdržava zaposlene radnike u proizvodnom naporu, što se manifestuje u postojanom smanjivanju proizvodnje. Međutim, ntvrdjuje

se s druge strane da u vremenima privredne depresije i oštih kriza besposlice, prinos radnikov pokaznje težnju da jača dok u vremenima žive industrijske delatnosti, kad besposlica pada na minimum ili sasvim isčezava, on slabi. Problem je složen i teško je utvrditi stupanj obostrane i su rotne radnje ovih dvaju činjenica. Na vrhuncu, kriza besposlice dostigla je bila sledeće razmere u odnosu prema organizovanim radnicima: u Belgiji februara 1921, 22, 7°/_o; u Engleskoj juna 1921, 23, 1°/_o; u Švedskoj januara 1922, 34, 3°/_o; u Norveškoj februara 1922, 24, 4°/_o; u Danskoj februara 1922, 34, 2°/_o; u Holandiji februara 1922, 21, 9°/_o; u Americi januara 1921, 31, 8°/_o; u Kanadi marta 1921, 16, 5°/_o.

Pokušaj da se u 1921 proceni uticaj na proizvodnju u opšte, zavodjenje dnevnog radnog vremena od osam časova ostaje besplodan. Izgledalo je nemoguće u tom vremenu izreći sud ne samo zato što je iskustvo nedovoljno trajalo, već i zato što su se posledice ove reforme potpuno gubile u mnoštvu drugih činjenica, društvenih i privrednih, koje je bio izazvao rat. Ali u svetlosti docnijih podataka, poredjenjem predratnih eksperimenata s poratnim iskustvom, proučavanjem pojedinih fenomena u vezi s radnim vremenom, bilo je moguće učiniti izvesne konstatacije opšte prirode. Problemi rada u toku rata izlaze iz uskog kruga onih koji su u industriji neposredno zainteresovani. Problemi rada postaju problemi od interesa po širu javnost. Državne vlasti im poklanjaju živu pažnju. Način na koji se upotrebljava radna snaga postaje pitanje od nacionalnog značaja. Jer, hteo se postići maksimum proizvodnje a da se ne ugroži fizička snaga naroda. U prvim godinama rata, da bi se zadovoljile prešne potrebe vremena, a u uverenju da se time najbolje služi nacionalnoj stvari — uvek pod predpostavkom da će rat kratko trajati — odstupilo se od radničke zaštite s pogledom na radno vreme. Dnevni rad se produžio, uspostavio se prekovremeni rad, napustio se nedeljni odmor. Kao ishod takvog postupka, prinos posle izvesnog vremena počinje opadati i to u tolikoj meri da se preteranom radu staje na put. Ne samo da vlasti savetuju povratak normalnom radu, da se prekovremeni rad svede na minimum, da se ponova zavede nedeljni odmor, već i poslodavci svojevoljno odstupaju od greški učinjenih u prvim godinama rata. Sa svih strana utvrđuje se, da je s pogledom na prinos, kraći dnevni rad u najmanju ruku ravan dužem radnom vremenu, da normalna sedmica s nedeljnim

odmorom, ako ne i slobodnom subotom po podne, nadmašuje sedmicu od sedam radnih dana. Skraćivanje radnog vremena imalo je dvojako dejstvo: (1) usavršavanje industrijske opreme s boljom organizacijom posla; (2) porast fizičke snage radnika. Usavršavanju industrijske opreme nametale su se ipak izvesne granice: već visok stupanj usavršenosti, potrebno vreme za vaspostavljanje novih mašina, teškoće oko pribavljanja novih industrijskih naprava, naročito u prvim poratnim godinama, priroda posla koja zahteva neprestano prisustvo radnika. Poboľšanje organizacije posla sastoji se u napretku podele rada, u specijalizaciji fabrikacije, u strožem izboru radnika, u prikladnijem dodeljivanju posla, u razvitku stručne obuke, u boljem rasporedu prekida, u pojačavanju nadzora i discipline. Skraćivanje pak radnog vremena, sem pojačanja fizičke snage radnika, utiče na obnavljanje porodičnog i društvenog života, razvija obrazovanost i suzbija alkoholizam. Utvrđeno je isto tako da produžavanjem radnog vremena, prekovremenim radom itd. kod radnika nastupa instiktivno usporavanje u ritmu rada, što dela kao automatski proces samo-održanja. Umereni rad ne samo da jača proizvodnu snagu radnika; on uvećava intenzivnost pa stoga i količinu, jača kvalitet, smanjuje odsustvu, uspostavlja urednost i stabilnost u poslu. Radni dan od osam časova dela i kao činjenica na uzdizanje morala što pak povoljno upliviše na prinos radnika. Valja međutim zabeležiti da je skraćivanjem radnog vremena, prinos radnikov prema vremenskoj jedinici porastao najviše u slučajima gde je ljudski element od prvobitnog značaja, a mašina od sporednog i obrnuto, najmanje u slučajima gde mašina igra presudnu ulogu. Ma da u različitim stupnjima, jačanje je svugdi zapaženo, izuzev retkih i sasvim izvanrednih slučajeva. Kao ishod vaspostavljanja radnog dana od osam časova, sistem nagrađivanja po prinosu zahvata sve više maha.

Je li zavođenje radnog vremena od osam časova bilo činjenicom deficitne proizvodnje? I vrh opširne i iscrpne studije odgovor mora biti oprezan. Vrlo često radnici se nalažahu iznureni preteranim zamorom, ili nedovoljnom ishranom za vreme rata. Usavršavanje industrijske opreme sputavala je valutna kriza. I ono što je važno za procenu, sistem nagrađivanja koji je bio na snazi u prvim poratnim godinama, nije bio sistem nagrade prema prinosu, već sistem nagrade prema vremenu. U sveopštoj privrednoj krizi materialna dobit koja se ističe skraćivanjem radnog vremena,

morala je već po sticaju okolnosti biti vrlo neosetna. Ipak dozvoljeno je zaključiti da reforma radnog vremena ne samo nije bila odgovorna za nedovoljnu proizvodnju već se nametala kao „nužda vremena“ za obnavljanje fizičke snage i uzdizanje morala. A s pogledom na docniji period može se ukazati na fakt da, u koliko su se opšte prilike poboljšavale i približavale normalnom stanju, uz neprestani postupan porast radnikova prinosa, zapazilo se i prilagođivanje opšte privrede novom režimu rada.

V. D. V

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Из праксе Државног Савета по финансијским споровима.

I. — Ђ. Б. трговац из Београда, поднео је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Ген. Дир. Царина) од 20. Децембра Ц.Бр. 55974. Тужбени наводи су следећи: „Царинарница у Прахову донела је под Бр. 96. од 23. јануара 1923. године решење, да се од мене има накнадно наплатити разлика између монополске таксе на со наплаћене код исте царинарнице по декларацијама У.Бр 6. од 14. марта, У.Бр. 7 од истога дана и У.Бр. 10 од 19. марта 1922. г. и повишене монополске таксе на со по решењу и наређењу Монополске Управе које је објављено у броју 60 „Службених Новина“ од 17. марта 1922. године.

У мојој жалби против овог царинарничног решења, упућеној Министру Финансија, ја сам изложио, да овом накнадном наплаћивању нема места, јер је право потраживања Царинарнице према мени у смислу чл. 57. цар. закона застарело, а сем тога навео сам, да се ова разлика не би смела од мене наплатити ни у случају, да је царинарница ту наплату од мене тражила у законом року од шест месеци, јер је со оцарињена у времену када царинарници још није било познато решење Монополске Управе којим је монополска такса на со повишена. На основу ових разлога молио сам, да се решење царинарнично поништи.

Министар Финансија — Генерални Директор Царина није усвојио моје разлоге, већ ме је одбио својим решењем од 20. децембра 1923. године Ц.Бр. 55974. Ово решење саопштено ми је у београдској царинарници на Сави на дан 23. априла ове године.

Главно питање у овом спору, питање о застарелости царинарничног права потраживања, у разлозима овога решења није у опште ни оцењено како треба, јер у место да се изложи број и датум акта царинарничног којим је од мене тражена наплата разлике, као и датум када је мени то потраживање царинарнично саопштено, а тако исто број акта и датум када је извршено друго саопштење са предајом царинарничног формалног решења — у место свега тога, Генерални Директор Царина задовољава се једноставним тврђењем, да су сва та саопштења извршена у законом року од шест месеци.

Пре него што пређем на излагање о неумесности овога потраживања, у колико будем могао чинити излагање у недостатку тачних података, хоћу да нагласим, да је решење ЦБр. 55974 од 20. децембра 1923. године неправилно и да га треба поништити већ и по томе, што је исто засновано на чл. 56. цар. закона, који говори о враћању неумесно и погрешно наплаћених дажбина, а позивању на тај чл. 56. јер је овде случај члана 57. и 58. цар. зак., који говоре о накнадном наплаћивању пронађених мањака.

Сада о застарелости. Декларације о којима је реч уплаћене су 17., 19. и 22. марта 1922. године. По чл. 57. цар. зак. Царинарница је дужна да најдаље у року од шест месеци сопственика робе позове да накнади мањак који би се пронашао. По истеку овога рока од шест месеци ово право потраживања Царинарнице према сопственику робе престаје. То значи, да се од сопственика робе никакво накнадно плаћање дажбина не може тражити, ако му у року од шест месеца од дана уплате дотичне декларације није саопштен позив Царинарнице, у коме је, разуме се, назначено тачно по којој се декларацији, колико, на име чега и по коме основу од њега потражује. У овоме случају, тај је рок био 17., 20. и 22. септембра 1922. године. Ја тврдим и из акта овога предмета види се, да мени у томе року није саопштен никакав позив, наређење или потраживање праховске царинарнице. Колико се сећам, видео сам у актима када сам их разгледао ради подношења жалбе Мин. Финансија, да је праховска царинарница у своје време покушала да саопшти ње изврши или га је извршила лицу које није било овлашћено да у моје име прима такве позиве. Тако исто сећам се, да ми је једнога дана у Генералној Дирекцији Царина показан један акт исте Дирекције који је био упућен праховској царинарници, али све то нема важности, јер једино позив праховске царинарнице мени на време саопштен, могао би да ме обавезе на накнадно плаћање, а то није учињено.

Сем тога, и од онога дана када је мени на крају крајева то потраживање саопштено, те сам затражио формално

решење, да би се противу истог могао жалити Г. Министру Финансија, па до дана када ми је саопштено решење царинарнице праховске од 23. јануара 1923. г. Бр. 96, опет је прошао рок знатно дужи од шест месеци, дакле још и по други пут наступила је засарелост, јер је јасно да у целој процедури око наплаћивања мањака по чл. 57. цар. зак. никада несме настати пауза од преко шест месеци, а да се у томе времену интересованом сопственику робе нити учини какво саопштење, нити достави ма какав акт или позив. Чини ми се, да сам приликом ранијег разгледања аката у њима видео неке позиве београдске савске царинарнице, али ти позиви мени никада нису достављани, већ је на њима назначено, да ме нису могли пронаћи или да нисам у Београду, или томе слично. Такво је поступање неправилно, јер ако ме нису могли пронаћи, онда се имало саопштење позива извршити путем и начином предвиђеним у закону о поступку судском или другим законима, на пр.: објављивањем позива у Службеним Новинама. Овако пак држим да се не може сматрати да је оваквим позивима прекинута застарелост.

Што се тиче другог мог разлога са кога сам Министра Финансија молио да поништи решење царинарнице, да кажем само ово: налазим да је незаконито, па чак и противно Уставу решење Монополске Управе које се објављује тек 17. марта 1922. године, а каже се у њему да повишење монополске таксе важи још од 11. марта исте год., јер никакво наређење које задире у приватна права и интересе не може имати важности, док се исто прописно не обнародује. Па и кад се обнародује, треба да се остави рок у коме ће не само заинтересовани, него и саме власти моћи да сазнаду за њега. Неоправдано је да се од трговаца накнадно тражи ма каква нова дажбина, кад је он декларацију већ уплатио, а робу подигао и продао, а за ту нову дажбину није могао знати, јер о њој још ни царинарница није била извештена. Таквим начином врши се неправедно оштећење трговаца, а не даје му се никаква могућност да од купца добије за то ма какву накнаду“.

Отужбено решење Министра Финансија од 20. децембра 1923. год. Ц. Бр. 55974 гласи: „Расмотрио сам овај предмет па сам нашао, да је потраживање молиоца неосновано из разлога, што позивању жалиочеву у даном случају на застарелост нема места, јер је њему прво потраживање царинарнице саопштено у законом року од шест месеци, а друго саопштење, са предајом формалног решења, извршено је исто тако у законом року, јер између једног и другог акта царинске власти није протекао законски рок од шест месеци.

Исто тако нема места жалиочеву позивању да је он оца-

ринио пре издатог наређења о повишеној монопол. такси, јер је наређење Управе Монопола о повишеној монопол. такси у коме је решено да повишење важи од 11. марта 1922. године, одштампано у броју 60 Службених Новина од 17. марта 1922. год., према чему не може бити сумње, да се она повишена такса има наплатити на ову со која је оцарињена 17., 19. и 22. марта 1922. године. Према томе решење царинарнице је правилно и на закону основано, и оно се као такво има одобрити, а жалба као неумесна има одбацити“.

Државни Савет решавајући овај конкретан случај по тужби, својом пресудом од 18. фебруара 1926. г. Бр. 31042 одбацио је напред поменути тужбу са ових разлога: „Да је тужба неумесна и с обзиром на приговор о застарелости потраживања накнаде, као и на немогућност примене више монополске стопе на со. Према чл. 57. цар. закона потраживање накнаде мањка има се извршити у шестомесечном року, рачунајући од дана наплаћених цар. дажбина. Није прописано у којој ће се форми то извршити. Према томе пуноважан је и сваки позив упућен у законском року увознику у сврхи саопштења о потраживању накнаде као и саопштење ма на који начин учињено. Да је потраживање саопштено у року јасно се виде из акта овог предмета. Испод акта ЦБр. 33045 од 11. маја 1922. године упућеног царинарници Радујевац са наређењем, да се наплати разлика између старе и нове монополске таксе на со, тужилац је под својим потписом на дан 30. јуна 1922. године написао „саопштено ми је и молим препис решења ради жалбе“. Декларације су уплаћене 17., 20. и 22. марта исте године, па отпада приговор против застарелости накнаде мањка. Тим потраживањем тужиоцу није повређен никакав лични непосредни интерес заснован на закону. Решење Министра Финансија Под. Бр. 171 од 1. марта 1922. г. поред одређивања монопол. таксе на со, назначене су и продајне цене соли. Према томе, повећане су и једне и друге па у колико тужилац има да плати више таксе, у толико је и со продао скупље. Он не само да не подноси никакав доказ да је со продао по нижој цени, него то у опште и не помиње у тужби. Са тих разлога не може се усвојити ни приговор с обзиром на дан кога је ступила на снагу нова монополска такса“.

II. — Управа Б-ских рудника изјавила је тужбу Државном Савету противу решења Мин. Финансија (Ген. Дир. Царина) од 14. априла тек. год. ЦБр. 17849. Тужбени су наводи следећи: „Противу решења Ген. Дир. Царина које горе наводимо, част нам је поднети тужбу Државном Савету коју заснивамо на овим разлозима:

Тим решењем оснажено је решење царинарнице у Прахову Бр. 435 од 14. марта тек. год. по коме се Друштву

Б-ских Рудника има накнадно наплатити општинска мерина на увезени брикет а у суми од 26.781.50 динара.

То своје решење Ген. Дир. Царина мотивише тиме што чл. 15. Правилника за извршење закона о Општинској Мерини брикет при увозу није ослобођен од плаћања општинске мерине.

Овај једини разлог, који је у решењу Генералне Дирекције Царина наведен, нетачан је и потиче услед погрешног разумевања чл. 15. Правилника за извршење Закона о Општинској Мерини.

Тај Правилник прописат је 6. марта 1896. године и наравно да је он био удешен према општој Царинској Тарифи која је у то доба била у важности. Његов циљ био је да ослободи од општинске мерине оне врсте угља, чији је увоз у земљу био слободан и није подлежао плаћању царине, па се, према томе, није ни мерио ни на општинској, ни на царинској ваги.

Међутим стање које је постојало у времену, кад је тај Правилник донет доцније је измењено. Изменама и допунама у Општој Царинској Тарифи од 30. јула 1921. поред каменог и мрког угља по тач. 4. Тар. броја 169, ослобођен је од плаћања царине при увозу и брикет од угља сваке врсте. Следствено да је ово ослобођење брикета од плаћања увозне царине вукло за собом аутоматски и ослобођење од плаћања општинске мерине, јер од ступања на снагу те измене у ТБр. 169 ни брикети се више нису мерили на царинарници пошто је њихов увоз био оглашен за слободан.

Према томе Ген. Дир. Царина погрешно је овде применила закон о општин. мерини и правила за извршење тога закона и ми молимо Државни Савет, да решење Ген. Цар. Дирекције противу кога подижемо ову тужбу изволи поништити и нас ослободити од плаћања општинске мерине“.

У одговору на тужбу Министар Финансија наводи: „У конкретном случају неумесно је позивање тужиочево на измене и допуне у Општој Цар. Тарифи од 30. јула 1921. год. којима се у истим ослобођава плаћања царине брикет од угља сваке врсте, али не и плаћања таксе мерине, која се има обзиром на чл. 15. у вези чл. 16. правилника за извршење закона о општинској мерини наплатити, пошто брикет пом. члановима односно правилника није ослобођен.

Навод тужиоца, да је правилник за извршење закона о општин. мерини био удешен према Општој Цар. Тарифи која је у то доба била у важности неоснован је и без вредности, пошто нова царинска тарифа није изрично ослободила дотичне артикле и плаћања таксе мерине, но само плаћања царине, а с обзиром и на распис Ц. Бр. 3132 од 3 јула 1909 године, по коме, ако је у повластицама повластичара стављено да се

ослобођава плаћања „свију узгредних царинских такса, које се на царинарницама наплаћују, или узгредних, споредних царинских такса“, такви повластичари ипак плаћају општинску мерину. Увођењем у живот нове тарифе могло би бити речи о престанку важности правилника за извршење закона о општин. мерини само тада, када би овај био издат на основи овлашћења из кога члана старе тарифе, чије би укидање логично повукло и укидање наведенога правилника као закона, који је изгубио своју важност, али у конкретном примеру тај случај не стоји. Најзад, како се закони пак укидају само путем како су и постали т. ј. законодавним, а у смислу чл. 130. Устава, то је и правилник за извршење закона о општинској мерини, будући да исти није пристанком Нар. Скупштине укинута, још у снази, па према томе и наплата таксе мерине у случају тужиоцем потпуно је правилна у смислу закона.

Решавајући овај случај по напред пом. тужби, Државни Савет је пресудом својом од 19. фебруара 1926. г. Бр. 45620 одбацио тужбу пом. друштва са ових разлога: „Не може се уважити тужбени приговор, да је с обзиром на Бр. 169/4 Опште Цар. Тарифе брикет ослобођен плаћања меринске таксе.

Ставови из Опште Цар. Тарифе немају никаквог утицаја на наплату царинских споредних и осталих такса, које се полажу царинарницама при увозу или извозу робе. За то постоје нарочити прописи за сваку таксу на посе, по којима је обавезна наплата свих такса сем оних које су изрично изузете. То се јасно види из царинске тарифе, која садржи само царинске ставове за поједине предмете са знацима за дару, па и они већ по томе не могу бити меродавни за питање у коме ће се случају роба оптеретити односном таксом или пропустити без њене наплате, него долазе у примену одредбе које важе за ту таксу.

У овоме случају долазе у обзир прописи закона о општинској мерини са правилником за његово извршење, чији чл. 15. није измењен, па ослобођење од меринске таксе важи само за предмете у њему поменуте, а међу којима се не налази и брикет“.

III. — Главна Контрола тужбом својом од 17. августа 1923. године Бр. 14638 обратила се Државном Савету за поништај решења Министра Финансија (Ген. Дир. Посред. Пореза) од 10. маја 1923. г. Бр. 13607. То решење гласи: „Б. и П. К. и Д, из Марибора молили су Дирекцију да им се врати из државне касе 16.032. дин. колико је положено на име таксе за уговор о куповини одн. продаји, наводећи да су од овог уговора одустали, па због овога уговор није могао бити реализован. Расмотривши акта овога предмета нашао сам: да је тражење благовремено. Да су молиоци заиста за овај уговор платили горњу суму — 16.032 динара на име таксе, коју је

порески уред у Марибору примио и под Бр. 1081/22 унео у државну касу. Али како до реализовања овог уговора није ни дошло, јер су именовани одустали од погодбе, то с обзиром на §. 77. Пристојб. Закона молиоци имају права на повраћај ове таксе те им се иста има вратити. Са изложеног, а на основу чл. 22. зак. о држ. трошарини, таксама и пристојбама решавам: да се Б. и П. К из Марибора врати из државне касе 16.032. дин, с тим да се овај повраћај на оригиналном уговору назначи. Повраћај ће извршити порески уред у Марибору, пошто га претходно Главна Контрола у смислу чл. 122. зак. о Гл. Контроли одобри, о чему известати Ген. Дир. Државног Рачуноводства.“

Тужбени су наводи следећи: „Такса је правилно наплаћена и молиоци према чл. 22. зак. о таксама немају права на повраћај, без обзира што су од закљученог уговора одустали. Позивање на чл. 77. Пристојб. закона је неумесно, јер се право на повраћај стиче само на основу чл. 22. зак. о таксама, који је дерогирао све раније разне супротне зак. прописе, а на њему је решење стварно и засновано што се из самог решења види. С тога на основу чл. 122. овога закона, Главној Контроли је част поднети Државном Савету своју тужбу с молбом да и горње своје решење изволи поништити“.

У своме одговору на тужбу Мин. Финансија наводи: „Позивање у тужби да се повраћај таксе стицао само на основу чл. 22. закона о државној трошарини, таксама и пристојбама је неумесно, јер чл. 77. пристојб. закона није чл. 22. пом закона дерогиран, пошто је наплата таксе и тражење повраћаја потекло пре ступања на снагу новог закона, који сада за овакве случајеве не предвиђа повраћај, већ на против именовани баш на основу чл. 77. пристојб. закона ову таксу није морао платити, пошто уговор није реализован, а кад је већ платио, онда се појављује случај из чл. 22. зак. о таксама, дакле погрешно наплаћена такса која се именованом морала вратити. С тога ова Дирекција сматра да би тужбу као неосновану требало одбацити, а решење оснажити“.

Решавајући овај конкретан случај по тужби Гл. Контроле, Државни Савет је пресудом својом од 12. марта 1926. године Бр. 2445 одбацио горњу тужбу Гл. Контроле са ових разлога: „По чл. 22. зак. о држав. трошарини таксама и пристојбама даје само право на повраћај наплаћене таксе и прописује рок и начин подношења молбе за повраћај, не наводећи сваки поједини случај неумесно или више наплаћене таксе. Према томе, то је општа одредба која прописује у главном рок и начин за тражење повраћаја, а за сваки појављени случај меродавни су прописи тар. броја под чију примену спада односна такса.“

С тога пом. чл. 22. није могао ставити ван снаге §. 77.

пристојб. закона, који изриком даје право на повраћај таксе на куподродајни уговор, од кога су заинтересоване стране одустале. Тај је пропис укинут тек 7. напоменом уз Т.Бр. 12. зак. о таксама од 25. октобра 1923. г. Тужилац је заменио чл. 22. са чл. 25. зак. о држ. трошарини, таксама и пристојбама, али му ни овај не би могао послужити да обеснажи тужбено тражење и то са истих напред наведених разлога.“

Овим одлукама Држ. Савета, мислимо није потребан нарочити коментар. Фискални прописи су већ по самој својој природи формални и имају се мање више стриктно примењивати. Држ. Савет по оваквим споровима, почиње већ да заузима једно стално гледиште и једну одређену јудикатуру. Нарочито је интересантан овај трећи случај о повраћају неумесно наплаћене таксе, који је Држав. Савет сасвим правилно расправио, пошто се намера законодавчева, може једино састојати у томе. да се та такса има платити само онда ако је дошло до реализовања уговора иначе не.

Д-р Д. Д.

Pomorsko-trgovačke veze između naših jadranskih luka i Soluna.

Godina dana skoro kako su naše brodarske kompanije vlastitom inicijativom postavile redovan saobraćaj između naše jadranske obale i solunske luke. Blagodareći toj inicijativi, naša nacionalna zastava, koja je još u 1924 godine bila na predposlednje mesto, zauzela je tokom minule godine deseti i deveti rang medj brodarskim zastavama u grčkim pristaništama.

Jadranska Plovidba bila je prva medj našim konpanijama, koja je uvela redovnu liniju Jadran-Solun. Ona je službi na toj liniji posvetila dva svoja broda — „Hercegovinu“ i „Srbina“ — koja su vršila trajekt od Sušaka preko Trsta, jadranskih i jonskih luka do Soluna i obratno. Po utvrdjenom redu plovidbe, svakih petnajest dana beleži se po jedan polazak broda Jadranske Plovidbe iz Soluna odnosno iz Suška. U toku proteklog vremena rada ukazala se potreba da saobraćaj na ovoj liniji bude češći i redovitiji, i to je navelo Jadransku Plovidbu na odluku da, od meseca marta 1925 godine, pusti ovim putem još tri nove ladje. Kompanija je istovremeno rešila da liniju produži do Carigrada i Smirne. Prema tome, može se očekivati da od marta meseca svake nedelje po jedan brod Jadranske Plovidbe podje iz Sušaka put Soluna i Carigrada.

Dubrovačka Plovidba nije se dala prevazići u saobraćaju

na Belom Moru od Sušačke kompanije. Ona je namenila ovome saobraćaju četiri svoja broda: „Solun“ 3300 tona, „Naprijed“ 2200 tona, „Lapad“ i „Pracat“ po 4400 tona. Brod „Solun“ vrši trajekt Trst-jadranske luke-Pirej-Solun-Aleksandrija, a u povratku iz Aleksandrije neposredno ide za Jadran ne svraćajući u Solun. Ostali brodovi plove na suprot, od jadranskih luka direktno na Aleksandriju, pa odavde preko Smirne, Soluna, Pireja, Patrasa vraćaju se u jadranske luke. Linija koju održava brod „Solun“ mesečna je, a linija ostalih brodova nedeljna, bar po plovidbenom redu. U stvari, brod „Solun“ dolazi sa Jadrana u solunsku luku jedanput u 30—40 dana, a ostali brodovi dolaze iz Aleksandrije svakih 10—12 dana.

Društvo *Oceanija* takođe je uspostavilo redovan saobraćaj sa obalama Belog Mora. Tri njegova broda — „Morava“, „Dijamant“ i „Vladimir“ — obilaze luke u Pireju, Volosu, Solunu, Dedeagaču, Smirni i u Arhipelagu. Po pravilu svakih petnajest dana po jedan od ovih brodova treba da se pojavi u pomenutim pristaništima, ali u praksi to pravilo trpi dosta izuzetaka. Brodovi se zaista svakih petnaest dana pojave u Belome Moru, ali ne i u svima određenim lukama. Brodovi Oceanije dodiruju obično samo one luke, gde imaju robe da iskrcaju. Tako često prođe po mesec i više dana, a da se u Solnu nijedan brod Oceanije ne pojavi. Takav rad svakako odgovara težnji za neposrednom koristi, ali neuredan saobraćaj, koji se na taj način odomaćuje, ne pruža dovoljno jemstva da se linija nametne trgovini i definitivno održi.

U krizi koja danas pritiskuje brodarstvo sviju država, naši brodovi imaju da savlađuju znatne teškoće. Nemanje dovoljno tovara glavna je nedaća svih brodova, pa i naših. Specijalno na liniji Jadran — Belo More kompletni tovar je ne samo retka pojava, nego se nikako i ne pojavljuje. Zato brodovi svraćaju u sve usputne luke, izuzimaju odasvuda po nešto robe, i tako, premda s mukom, uspevaju da u glavnom pokriju troškove. U Jadranskim lukama našim, brodovi krcaju poglavito cement, drvenu građu, kudelju i neke manje važne artikule za Albaniju, Grčku, Tursku i Egipat. U Rijeci toware pirinač, u Trstu šećer, kafu i drugi kolonijal, u Smirni južno voće, u Aleksandriji pamuk, kabot i kolonijal. U grčkim lukama dobijaju malo robe, jer one u opšte malo i izvoze. Solun im daje pogdekad našu stoku, žito i poljoprivredne proizvode.

Konkurencija koju na liniji Jadran — Belo More čini našim brodovima velika talijanska kompanija *Lojd Triestino*, predstavlja takođe ne malu teškoću. Kako za robu koja je namenjena Solunu tako i za onu koja se u Solunu tovari, vozarinski stavovi su znatno reducirani i često, u međusobnoj utakmici za uzimanje robe cena konesmanu (fraktu) utvrđuje se paušalno do minimalnih suma, koje ne isplate ni utrošeni ugalj. U toj utakmici, koja je naročito prvih dana bila veoma oštra, naše kompanije su uspele, i

pored starih i mnogobrojnih veza Trstanskog Lojda, da svoje brodove nametnu jednom delu solunske čaršije — i jednom delu Lojdovih klijenata. Značaj uspeha je sada u tome, što je faktički monopol Lojda na liniji Jadran — Solun, eliminisan. To ipak nije sve što se daje učiniti. Sistematskim radom treba uspeh proširiti i naše brodove nametnuti najvećem delu prometa između Jadrana i Beloga Mora.

Najzad, veliki nameti na brodove u svima lukama takodje nepovoljno utiču na održavanje redovnih pruga između Jadrana i Belog Mora. U samom Solunu koji je ipak najjeftinije grčko prisanište, jedan mali brod kao što je „Srbin“ (603 n. tona) plaća za dva dana blizu 1000 drahmi raznih troškova. Troškovi u Pireju za brod „Srbin“ premašuju 2000 drahmi. Kad se ima u vidu neznatnost tovara kao i neznatnost frahta, mora se zaključiti da su ti troškovi suviše teški za brodove. Svakako mi ne možemo tražiti da se na naše brodove naplaćuju manje takse nego na ostale, ali imamo razloga tražiti od Grčke da našoj zastavi učini onaj ustupak koji je učinjen engleskoj, talijanskoj i egipatskoj zastavi: brodovi pod ovim zastavama oslobođeni su u grčkim lukama od obavezne pilotaže, a taksa pilotaže iznosi od 650—1500 drahmi od broda.

Sa početkom rada naše zone u Solunu, naša parobrodaska linija Jadran — Solun dobiće van sumnje nove izgleda na potpun uspeh. Razvijanje izvoznog tranzita preko Soluna obezbediće našim brodovima nove i veće toware. Pored toga pošto se zona smatra sa grčkog gledišta kao strano pristanište u carinsko-političkom pogledu, naši brodovi imaće pravo da robu iz naše zone nose za grčke luke. Najzad, oslobodjavajući brodove od mnogih taksa, zona će biti najpovoljnije pribežište naših brodova.

S. O.

Реферат Д-р Живка Топаловића у извештају о конгресу радничких комора 1925. год.

Б. Ђ.

Пре кратког времена изишао је из штампе извештај 11. конгреса радничких комора одржаног у јесени прошле године, који садржава реферате секретара појединих радничких комора као и њиховог централног секретаријата, а који завршује резолуцијом конгреса од 12 тачака, као закључком тих разних реферата.

Поред послодаваца и њихових организација наишли су

радници после рата на опозицију и левог (комунистичког) крила, своје сопствене средине, чиме се знатно компликовала и њихова борба. Природно је зато, да су секретари радничких комора у својим рефератима заузели један још борбенији став него што је иначе уобичајен на радничким конференцијама и конгресима, и ако та њихова борбеност има очевидну тенденцију да пре свега подстекне осећај солидарности и потребу радника да се што већма збију у своје редове. Та борбеност као што смо рекли није ништа ново; она се увек испољава у једној више демагошкој него стварној аргументацији. Али док се та аргументација некад и сувише мало базира на привредне моменте без којих се успешна социјална политика не може ни замислити, она већ од извесног времена напушта тај погрешни пут. Ми већ у Женеви опажамо све већу оријентацију вођа радничке класе у привредном правцу, о њој још боље сведоче последњи опширни и делом темељно обрађени реферати тајника радничких комора, а нарочито тајника централног секретаријата радничких комора Д-р Живка Топаловића, са којима ћемо у следећем подробније да се позабавимо.

Предходно би само да утврдимо неке формалне недостатке његових разлагања, који на једној страни знатно отежавају преглед постављених питања, а на другој проузрокују опречности и контрадикције код самог реферата. Тако се у тим његовим разлагањима не види по којем је становишту извршена подела у поједине главе, а између појединих глава реферата не достаје потребна веза; за то се дешава да он у једној глави тврди да индустријалац зарађује премало или ништа јер му банкар одузима целу зараду, а у другој да индустрија 1925. годину може у пуној мери назвати годином своје бербе. Све и кад би царинска заштита и саобраћајна тарифа одговарали потребама индустрије, оне су тек пре кратког времена ступиле у живот; они могу уродити плодом тек након неколико година; берба се тог плода дакле, ни у ком случају није могла обавити већ год. 1925.

Те нелогичне скокове Др. Топаловић прави с очевидном намером да прикаже наше привредно стање у повољнијем светлу него што је оно у стварности, како би ослабио онај део аргументације послодаваца, који се односи на њихово данашње критично привредно стање. Али да пођемо по реду.

Одмах у првом реферату о међународном промету, назива Др. Топаловић све оне критичаре економским кукавицама, који истичу да наш трговачки биланс постаје олет пасиван. Он у ту пасивност не верује због трајне тежње динара да расте. Да би демантовао статистичке податке који доказују противно, Др. Топаловић тврди да трговци извозници подносе неистините пријаве о правој цени своје извезене робе,

у иностранство, како би трећину извозничких девиза које морају продавати Народној Банци смањили. Непотребно је да улазимо у испитивање ове оптужбе, која је уперена и против наших извозника и против наше администрације, јер је одмах после реферата Др. Топаловића динар почео да малакше, а фонд страног новца који је Народна Банка откупила да би пораст динара зауставила, почео је да опада. Овде и јесте слаба страна целог валутног питања, како га поставља Др. Топаловић. Он наиме тврди да наш међународни трговински биланс није поремећен, и да ако изненада не буду наваљена велика плаћања страним кредиторима, ова равнотежа неће ни бити поремећена. Он најзад тврди да постоје економски услови за постојано растење динара, и ако нам не каже који су то услови. Он међутим истовремено и поред ове тврдње подвлачи, као узрок обиљу новца, застој у нашој привреди. Он даље подвлачи да је наша индустрија нашла границу своје развојности у ужасној скупоћи својих производња, у до краја исцрпљеној куповној моћи на развијању пољопривреде. Ово су опет наводи који никако не иду у прилог његове тврдње, да су обезбеђени услови за пораст нашег новца.

Ако ствар посматрамо са објективног гледишта, ми ћемо одмах констатовати да наш трговински биланс никад није ни стајао на чврстим ногама, јер до данас није ништа учињено што би обезбедило његову активност, т. ј. што би обезбедило јачање наше пољопривредне и индустријске производње. Тек кад би се видело који су то услови којима је наша производња упућена у правац овог развоја, могли би нешто слично тврдити као Др. Топаловић, т. ј. да је пораст динара обезбеђен. У место тога ми видимо да наша влада до сад није била у стању ни да постави један привредни програм у смислу јачања производње, а још мање да је систематски радила на остваривању таквог програма. У пољопривреди осим погрешне аграрне политике влада није предузимала никакве мере ни за подизање сточарства, ни за рационалнију обраду земље у том смислу да би ова, попут земље у западним државама, повећала свој принос. Док у нашој земљи принос од 12 мтц. важи за одличан, принос у западним земљама износи просечно преко 20 мтц. у пољопривреди дакле још једнако одлучује случај добре жетве и утеха, да ако жетва једног пољопривредног производа омане, да ће тај мањак надокнадити бољи принос других производа. Међутим све кад би и претпоставили да ће се тај случај сваке године понављати и да ће жетва сваке године упалити, њино ће дејство опадати, јер развојак и усавршавање пољопривреде у Европи и у ваневропским деловима света неповољно утиче на цене житарица и на рентабилност земљорадње. Са падом цена падаће услед тога и утицај пољопривреде на извоз и на трговински биланс.

Још горе стоји ствар са индустријским делом производње. Царинска тарифа на чију помоћ у борби са демпингом страних индустрија наша индустрија рачуна већ од неколико година овамо, донета је најзад, као тактичка нова тарифа са многим превисоким (на сировине) и са многим прениским ставовима. Али пре него што би послужили за подлогу преговорима за трговинске уговоре она је подвргнута ревизији финансијског комитета народних посланика, који су са много демагогије и мало стручног знања снизили један велики део царинских ставова. Од држава преговарало се само са Италијом и с Аустријом, којима су такође учињени извесни уступци на рачун нове тарифе. Најзад већина трговинских уговора стоји још пред закључењем, тако да ће још један велики део царинских ставова претрпети знатно снижење. Царинску заштиту наше индустрије моћи ћемо зато пресудити тек пошто сви тарифски уговори буду завршени. Изузимајући разлагање о извозним царинама Др. Топаловић дакле пада у исту погрешку у коју је у своје време пала и чаршија. У место да пожурје закључивање трговинских уговора како би добио коначну тарифу и њу подвргао објективној критици, он слаби тактичку вредност тарифе подвргавајући је критици још пре него што су је преговарачи могли да искористе у својим преговорима са страним државама.

У погледу производних трошкова наша се индустрија налази у много горем положају него остале индустрије са којима се она има такмичити, јер има да сноси све тешкоће које прате развој једне младе индустрије. Наша је земља осим тога сиромашна сопственим капиталима. Она је дакле упућена на стране капитале и кредите. Наши кредитни одношаји са иноземством тако су мало изграђени, да само она индустрија може рачунати на њену помоћ, која је сачувала своје предратне везе са њим. Све остале индустрије упућене су на домаће новчано тржиште које своја средства или у опште не уступа индустрији, или их уступа по веома високу камату. Народна је банка предузимала разне кораке да ту каматну стопу спусти на једну разумну висину, али су приватне банке показивале нарочити отпор с обзиром на високе државне дажбине, које повисују њихове режијске трошкове. Ти режијски трошкови међутим постоје и за целокупну индустрију, која осим тога има да наплаћују високу камату за свој обртни кредит, док инвестиционог кредита не може добити ни за оне најнужније обнове машинерије и зграда без којих се нормалан напредак једне индустрије не даје замислити. Ми дакле видимо да ни привредни, ни индустријски део производње не показује симптоме свога јачања, те тако не испуњава ни услове активирања трговинског биланса.

Према томе даље видимо да се главни услов за трајну

стабилизацију динара није испунио. Кад осим тога узмемо у обзир да је код нереалног буџета и други услов буџетске равнотеже у питању, онда не разумемо предлоге које Д-р Топаловић ставља у X. глави свога реферата о стабилизацији валуте, да је развитак наше привреде довољно напредовао, те да би се вредност динара заменом од 10 папирних за 1 златан могла поставити на златан паритет. Баш догађаји који су се пре месец два одиграли на девизном тржишту показали су да је привремени стабилизациони ниво од 9 шв. франака 20 сантима за 100 динара висок, јер је за оно кратко време интервенције Народне Банке у сврху подмирења потребе за страним девизама сразмерно јако редукован њен сток девиза. Ако се сад тај стабилизациони ниво дигне на 10, као што то предлаже Д-р Топаловић, тај би висок ниво динара отежавао извоз, а олакшавао увоз, што би наш трговински биланс направио још већма пасивним, а што би у даљој консеквенцији утрошио и онај остатак страних девиза Народне Банке, после чега би динар морао још већма да падне. Позната је чињеница да је дизање течаја једне валуте много тежи задатак, него његово подржавање на истом нивоу. Осим тога ниво мора да одговара природним уветима националне привреде, а да би стабилизација на дуже време успела. Треба се само осврнути на друге државе које су покушале трајно да стабилизују своју валуту, па чак и на оне, које су као што предлаже Д-р Топаловић једним одлучним гестом, путем девалвације свели свој новац на златан паритет. Ми на пр. видимо да је Пољска и Белгија поред свег свог златног паритета доживела значајан пад свог новца, и ако је његово стабилизовање законским путем било утврђено. Ове су се земље шта више постарале, да већ постојећи сток својих девиза допуне још и валутом из зајмова са стране па им ни то није много помогло. И сама Енглеска која је најближа била предратном течају своје валуте мучи се већ од априла прошле године да се врати на тај паритет, па је до сад успела да превали једва половину тог пута. Фунта је наиме у својој спољашњој вредности скочила на 4.85 Долара, док је њена куповна моћ заостала на 4.55 Долара, тако да је настала увозна премија од 30 цента за стране производе. Заштитном царином коју је Енглеска увела да би извесне домаће индустрије одбранила од стране утакмице, она је спречила снажење те куповне моћи и смањивање разлике између ње и спољашње вредности, те је на тај начин продужила кризу своје привреде. Боље пролазе земље, као на пр. Чехословачка, која пре свега поступно, у етапама спроводи привредну стабилизацију, а задовољава се за сад спровођењем привремене стабилизације своје валуте. Она ће тек онда, кад буде успоставила стварну равнотежу у свом буџету и кад буде активирала

на дуже време свој платни биланс помишљати на златну валуту, јер се на примерима других земаља уверила да њено несметано увођење у временима привредне кризе спречавају или бар успоравају компликације и сметње у привредном животу. Најзад данас кад привреда не само код нас већ у целој Европи зависи преко регулисања својих дугова од Америке, кад дакле поред трговинског биланса почињу да утичу на течај валуте и друге ставке платежног биланса, као што су на пр. ануитети за отплаћивање дуга, тешко је замислити да се стална стабилизација на унапред утврђеној основи даје спровести у државама које своје дугове још нису регулисале.

(Свршиће се).

Стање Народне Банке.

Крајем марта о. г. знатно се смањила подлога у разним валутама и депоима на страни (5,3 милиона златних динара) Међутим, повећала се златна готовина за један милион динара. Покриће се уопште смањило за читавих пет милиона, према стању од 28 фебруара о. г. Ово треба приписати поглавито том факту, да је у првом тромесечју Народна Банка више продавала него што је куповала девизе за држ. рачун.

И ако се на новчаном тржишту не осећа толико олакшање, као што се први мах мислило, ипак се код Народне Банке не ангажују кредити до крајних граница. Напротив, сума зајмова смањила се за 10,8 милиона динара.

Пошто сви ванредни, сезонски кредити треба да се врате до 1. маја о. г. (ма да је сезона извоза кукуруза тек почела), то ће се на меничном портфељу осетити последице овога, али је за сад опадање доста слабо.

Код ломбарда има повећања за 3,7 милиона динара, вероватно због донесене одлуке да се двадесет милиона динара пласира на залогу обвезница ратне штете. Али издавање ових зајмова почело је тек 1. априла о. г., те ће се повећање констатовати тек у стању од месеца априла.

Има један други поуздан знак, да постоји ипак, ако не обиље новца, а оно оскудица сигурних и брзо ликвидних пласмана. То се види из готовине на жиро рачунима. Она износи 273 милиона према 249 у фебруару, Исто тако знатно се повећало банчино дуговање по разним рачунима (за 82,5 милиона динара). Салдо разних рачуна у активи, напротив, опада, што је у вези с одужењем државе за продате девизе.

До краја априла треба да се положи последња уплата по новим акцијама (40.000 комада по 500 динара у злату). Отуда показују извесно повећање и главница и резервни фонд.

Оптицај новчаница смањио се у прошлом месецу за 34,7 милиона. Од почетка ове године стално опада циркулација која је још почетком јануара износила пуних шест милиарди.

Народна Банка предузела је понова акцију за смањивање каматне стопе. С једне стране дејствује на новчане заводе, — који су главна банчина клијентела — да смањују камате на улоге, а с друге покушава да одузме кредит оним банкама које наплаћују камату преко 18% годишње.

У појединостима стање Народне Банке износило је у милионима динара:

АКТИВА	1926.		
	28-II—31-III		За месец дана + или —
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	77,4	78,4	+ 1,0
у кованом сребру	17,5	17,5	—
у старој монети.	0,9	0,2	— 0,7
у депоима на страни у разним валутама	351,8	346,5	— 5,3
Укупно	447,6	442,6	— 5,0
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1.169,8	1.159,0	— 10,8
на хартије од вредности	160,2	163,9	+ 3,7
Укупно	1.330,0	1.322,9	— 7,1
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница .	1.152,9	1.151,9	— 1,0
рачун приврем. и сталне размене . .	348,7	349,4	+ 0,7
по зајму на бонове обрт. капитала .	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,—	2.000,0	—
Укупно	4.467,9	4.467,6	— 0,3

ПАСИВА

Главница Дин. 50.000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено	28,5	28,8	+ 0,3
Резервни фонд	7,4	7,6	+ 0,2
Новчанице у течају	5.717,8	5.683,1	— 34,7
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	248,9	272,9	+ 24,0
по разним рачунима	260,7	343,2	+ 82,5

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Милорад Н. Ђерић, Општа историја Трговине. III. (Нови Век) Београд 1926. г.

Горња књига проф. М. Ђерића намењена је као уџбеник за Трговачке Академије и овај циљ одређује план излагања и распоред градива. Узимајући у обзир слабу спрему из опште историје са којом ђаци после полагања мале матуре улазе у Академије, писац је био приморан, да придода економској историји појединих земаља кратке скице њихове политичке историје. Услед тога садржина је књиге постала у неколико шира од наслова, а приказивање историјских догађај донекле изгубило је једноставност. Али услед постојећих програма овај је распоред градива био неизбежан и потпуно оправдан са педагошког гледишта.

Писац је са пуно педагошког такта изабрао из масе фзката оно што је најважније. Али ипак градиво се показало сувише опширно због чега потпуно његово освојење од стране ученика изгледа врло тешко. Ова незгода, могућно, дала би се донекле уклонити, ако би писац изоставио преглед земаља, које за сада не заузимају маркантног положаја у светској трговини и у исто време нису суседи наше државе и немају са нама развијених трговачких веза (као напр. Кина, Државе Средње и Јужне Америке).

Најважнији део књиге је економска историја појединих земаља и општа глава о саобраћајним и економским промена у XIX веку. За овај део такође је карактеристично вешто одабирање факата и прегледно приказивање истих. Писац бележи најважније промене у економској и трговачкој политици појединих држава у току XIX веку у вези са новим појавама у економском и со-

циалном животу. Да би се шта више приближио правом прагматизму требало би још да обелодани завист тих промена и од развоја економних доктрина (економни либерализам, протекционизам, социјалистичке доктрине и т. сл.).

Ове примедбе ни у колико не смањују педагошку вредност књиге г. Ђерића за чије је стварање он уложио много савесног рада и талента.

Л. Т.

Bulletin mensuel de la Société de Banques Suisse.

Швајцарски Банкферајн публикује по угледу на Disconto. Gesellschaft у Берлину месечно свој билтен, који на 20-40 страна пружа интересантне податке о финансијским приликама у главним земаљама. Сваки број садржи једну подробну документовану расправу о најновијим проблемима из савремених финансија.

У бр. 5 и 6. ове публикације подробно је третиран повратак Енглеске ка знатном стандарту, изнета је најпре кратка историја фунте почев од 1924. године а затим детаљан преглед енглескога буџета и трговинске биланце.

Сваки број садржи преглед стања валуте у некој од европских држава. На тај начин налазимо у бр. 6 из ове године и кратак чланак, који се односи на нашу државу. Изнет је историјат замене крунских новчаница, као главни узрок повећаног оптицаја. Резиме на крају чланка гласи: „на тај је начин Југославија извршила изједначење свога новчаног система и пурификацију средстава плаћања, створена је нова Народна Банка, стабилизована и учвршћена валута. Новчана реформа пак у правом смислу те речи, још није спроведена“.

У истом броју 6. налазимо и најважније податке из извештаја агента за репарације Гилберта, који се односе на извршење плана Довеса до 30. маја 1925. године.

Последњи 10 број овога Билтена говори подробно о реконструкцији Мађарске. У „кратким вестима“ о главним емисијама изнето је између осталог, да је у Америци образован синдикат банака за инвестиције у Европи, у коме судељују: Блер и Ко, Харис Форбес и Ко, Еквитебл из Њу-Јорка и Чез Банка у Њу-Јорку. Бр. Бенар су представници синдиката у Паризу.

Свакоме ко жели да прати најважније догађаје у међународним финансијама и да буде обавештен о најновијим податцима из ове области, као и о резултатима пословања најважнијих завода може се препоручити да чита овај Билтен Швајцарске Банке.

Ал. В.

Elektricitetsvarker i Danmark 1923|24 Kabenhavn 1925.

Пета свеска Статистичких извештаја Данске за ову годину посвећена је стању електричних фабрика у овој малој земљи најнапреднијих земљорадника. Из доле наведене таблице јасно се види, да се примена електрике шири не само у вароши, него и на селу (Види таблицу на другом ступцу).

Број сијалица износи 7.643.000. Електричних фабрика има 358 на селу и 121 у варошима и за целе рејоне. Укупан број машина у овим фабрикама износи 1049, које су подељене на следећи начин:

		Број електр сатова за мерење струје. Продаја елек. струје у хил. KW.	
		за осветлење за моторе	за осветлење за моторе
		199.319	31.171
		201.494	27.077
		108.400	11.782
		48.070	4.823
Укупно		557.283	74.853
Електр. фабр. у престоници	199.319	9.642	43.834
Електр. фабрика у осталим варошима	201.494	18.236	36.128
Електр. фабрика за целе пределе regionales	108.400	38.000	26.477
Електр. фабрика на селу	48.070	15.050	5.842
У градским и рејонским фабрикама		80.298	112.281
У фабрикама на селу			
Парне турбине	32		—
Парне машине	22		2
Дизел мотори	253		341
Саугас-мотори	48		86
На водени погон	26		73
Терани ветром	4		73
Остале машине	2		87
		387	662

Према томе више од половине сеоских електричних фабрика се служи Дизел-моторима.

Ал. В.

ВЕСТИ.

РАД НАШИХ БАНКА.

Хрватско-Славонска Земаљска Хипотекарна Банка. На дан 29 марта о. г. одржана је 33. редовна скупштина акционара ове банке, која спада међу прве загребачке велебанке.

Капитал ове банке износи 60 милиона динара, а резерва 23,1 милиона. Улози на штедњу достижу висину акционарског капитала. Банка се одликује великом готовином (31,4 милиона). Хипотекарних и комуналних зајмова издато је за 32 милиона динара. Есконт износи

67,8 милиона а дужници по тек. рачуну 299 милиона.

Из рачуна добитка и губитка види се да је постигнута добит у износу 12 милиона.

Од ове суме акционари су добили 14 од сто на номиналну вредност акције (5^о/_о на име камате и 9^о/_о супердивиденде) Акције гласе на 50 динара, а курсна им је вредност 60 динара или 67 динара са купоном. Тантијеме управе и чиновничтвна износе један и по милион динара За резервне фондове одвојено је милион динара.

Читаоцима.

„Економист“ је у прошлом броју објавио стање своје благајне. Из тих рачуна се види, да ми живимо само од претплате и улога наших чланова.

С тога умољавамо све пријатеље нашег часописа да нам што пре пошљу дужну претплату. Повереници „Економиста“ су:

Загреб, Др. А. Цувај, главни тајник Трговачко-Обртничке Коморе
Сарајево, Др. Војислав Бесаровић, тајник Трговачке и Обртничке Коморе
Сомбор, Г. Јован Радуловић, управник Царинарнице
Осијек, Г. Чеда Плавшић, секретар Трговачке Коморе
Суботица, Милан С. Дамјановић, секретар Савеза Индустијалаца
Н. Сад, Др. Бранко Петровић, секретар Берзе
Сјљин, Др. Берош, управник Градске Штедионице
Сремски Карловци, Г. Славко Видаковић шеф Управе Фондова.

Молимо наше дужнике из ових градова, да претплату положи нашем поверенику у дотичном месту. Бићемо захвални и другим пријатељима „Економиста“, који се буду јавили за наше поверенике у осталим местима, где их још немамо.

Власник за Друштво, Председник
Милић Радовановић
 Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
 Цар Урошева ул. 17

Набавка бензина

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 19. маја 1926. г. у канцеларији Управника Државних Монопола у 11 часова:

50.000 кгр. голог бензина, 4.500 кгр. разних уља за подмазивање и 1.000 кгр. жуте конзистентне масти.

Услови, као и сва остала обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења — Одсек за куповину — сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 8674 од 9. априла 1926. г. у Београду.

Набавка каса

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 17. маја 1926. године у канцеларији Управника Државних Монопола у 11 часова;

18 комада „Панцер“ каса разних димензија.

Услови, као и сва остала обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења — Одсек за куповину — сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 6493 од 9. априла 1926. године у Београду.

Набавка жижица

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 18. маја 1926. године у канцеларији Управника Државних Монопола у 11 часова:

54,000.000 кутија шведских жижица.

Услови, као и сва ближа обавештења, могу се добити у канцеларији Економног Одељења — Одсек за куповину — сваког радног дана од 8—12 часова. Право учешћа на овој лицитацији имају и страни понуђачи.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 8675 од 9. априла 1926. године у Београду.

ПОШТАНСКА ШТЕДИОНИЦА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

ПОШТАНСКО—ЧЕКОВНИ ПРОМЕТ У МАРТУ 1926. ГОД.

А. КРЕТАЊЕ ЧЕКОВНИХ РАЧУНА:

Стање 28-II-26.

у Београду	1.713,	ново отворен	69,	салдираних	4,	стање 31-III-1926.	1.778
„ Сарајеву	2.622,	„	14,	„	20,	„	2.616
„ Љубљани	4.240,	„	36,	„	24,	„	4.252
„ Загребу	4.064,	„	39,	„	12,	„	4.091
Укупно	12.639,	„	158,	„	60,	„	12.737

Б. СТАЊЕ УЛОГА:

	на дан 31-I-1926. год.	на дан 28-II-1926. г.	на дан 31/III-1926. г.
у Београду	Дин. 60,867.077.64.	Дин. 50,755.601.46.	Дин. 61,393.357.07
„ Сарајеву	„ 81,062.278.97.	„ 68,976.627.75.	„ 48,883.732.93
„ Љубљани	„ 6,477.488.26.	„ 68,324.072.07.	„ 52,091.436.15
„ Загребу	„ 91,896.973.49.	„ 86,873.509.12	„ 78,193.836.02
Укупно	Дин. 299,303.818.36.	Дин. 274,929.810.40.	Дин. 240,562.362.17

В. УКУПНИ ПРОМЕТ:

број УПЛАТА	466.142.	укупан износ	Дин. 1.568.260.022.31.
„ ИСПЛАТА	159.043.	„	„ 1.602,627.470.54.
СВЕГА	625.185.	„	„ 3.170,887.492.85.
Од тога без готовине	72.755.	„	„ 1.387;769.485.24.
т. ј.	11,64%		43,76%

ФИЛИЈАЛ ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ

У БЕОГРАДУ

У сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске ул.
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. капитал Кч 100,000.000 Рез. Фондови Кч 67,000.000

ФИЛИЈАЛЕ У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ: БРАТИСЛАВА,

БРНО, ЧЕШКЕ БУЂЕЈОВИЦЕ, КОЛИН, КОШИЦЕ, КРАЛУПИ

Н/ВЛТ., ЛИТОМЈЕРИЦЕ, МОСТ, НАХОД, ОЛОММОУЦ, МОР.

ОСТРАВА, ПИСЕК, ПЛЗЕЊ, РАКОВЊИК, РОУДНИЦЕ Н/Л.,

ЧЕШКА ТРЕВОВА, УХЕРСКЕ ХРАДИШТЕ, УСТИ Н/Л., ХРУ-

БИМ. — У БУГАРСКОЈ: СОФИЈА. — ОБАВЉА СВЕ БАН-

КАРСКЕ ПОСЛОВЕ; ВРШИ ДОЗНАКЕ НА СВА МЕСТА У

КРАЉЕВИНИ С. Х. С., ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ И ИНО-

СТРАНСТВУ. Даје под закуп сефове у челич. трезору.

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БР.: 1980, 81, 82 и 83.

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду бр. 51005
у Загребу 39.081.

НАРОДНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Позивају се уписници нових акција Народне Банке да на основи Закона и Статута банчних (чл. 7. Закона, чл. XVI а његових прелазних наређења и чл. 7. Статута), најдаље до 30 априла 1926. положи последњу V уплату у 576.— динара по акцији.

При полагању ове V уплате има се поднети стална признаница о положеној I, II, III и IV уплати.

Уплату ће примати: у Београду банчино Заложно Одељење, а у унутрашњости банчини филијали: у Бањој Луци, Битољу, Вараждину, Вел. Бечкереку, Вршцу, Загребу, Љубљани, Марибору, Мостару, Нишу, Новом Саду, Осиеку, Панчеву, Сарајеву, Скопљу, Сплиту, Суботици, Цетињу и Шапцу.

Скреће се пажња на чл. 8. Статута банчних који гласи:

„Сваки уписник-акционар дужан је да положи уплату тачно на рокове које означи Управа.

„Ко не положи уплату у одређеном року, дужан ће бити да на задоцњену уплату плати 8% интереса од дана када је требало извршити уплату па до дана извршења уплате.

„Ако уписник-акционар, и поред обновљеног позива у „Службеним Новинама“, не положи уплату ни кроз два месеца од дана поновљеног позива, онда он без икаквога даљег суђења губи право на све суме које је Банци на своју акцију већ уплатио.

„Управа ће банчина ту акцију прогласити да не важи, на њено место издати и продати другу, а оне већ уплаћене суме узеће као ванредни приход у Резервни Фонд“.

Бр. 139-385
29. децембра 1925 године
Београд.

УПРАВА
НАРОДНЕ БАНКЕ
